

Γιαπιτζάκη Μ. | Καραγεώργος Α.

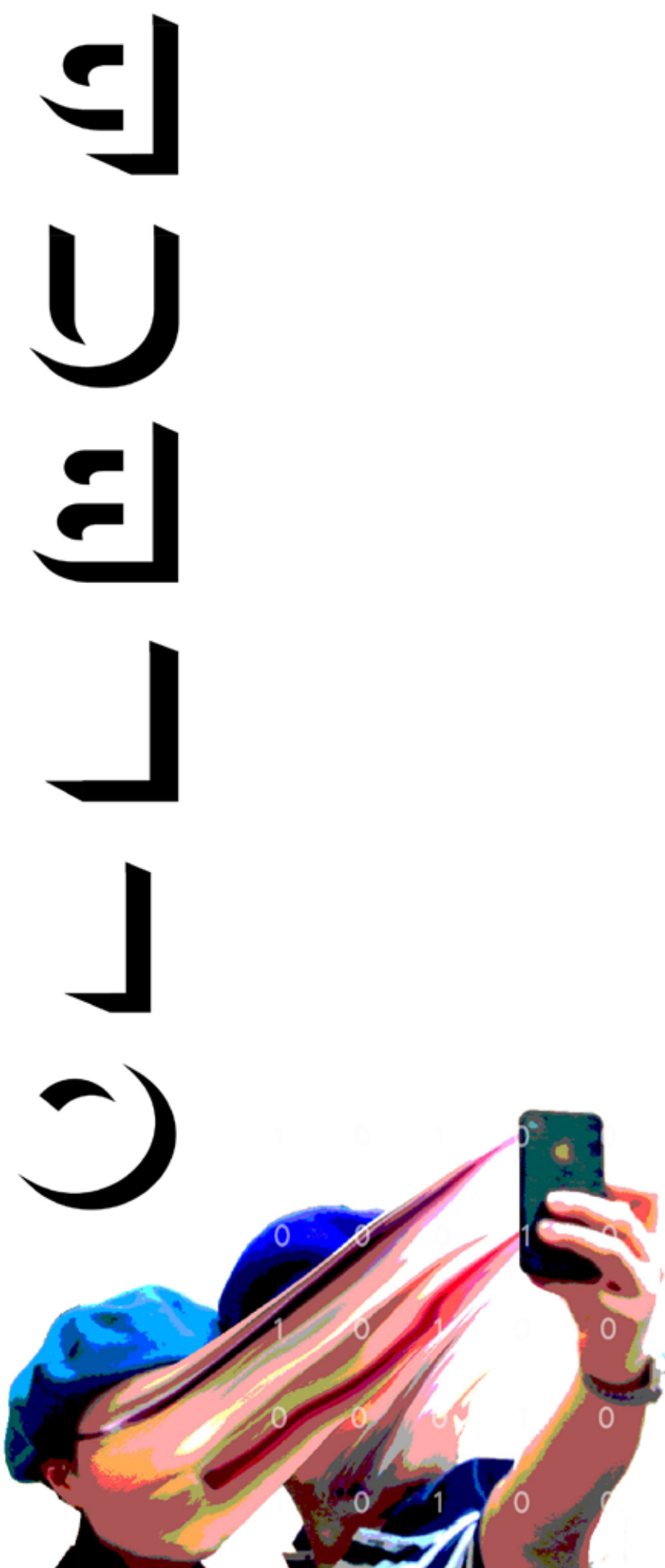
1 0 1 0 0
ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΧΩΡΟΣ &
0 0 0 1 0
ΔΗΜΟΣΙΑ ΣΦΑΙΡΑ
1 0 1 0
ΣΕ ΚΡΙΣΗ :
0 0 0 1 0
Η ΔΙΑΠΛΟΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΥ
1 0 1 0 0
& ΕΙΚΟΝΙΚΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

Ε
Λ
Ε
Χ
Ο
Σ

1 0 1 0 0
0 0 0 1 0
1 0 1 0 0
0 0 0 1 0
1 0 1 0 0

ΔΕΚ 19 ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΧΩΡΟΣ & ΔΗΜΟΣΙΑ ΣΦΑΙΡΑ ΣΕ ΚΡΙΣΗ :
Η διαπλοκή πραγματικού και εικονικού κόσμου

SPACE | SPHERE
inCRISIS

ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΧΩΡΟΣ & ΔΗΜΟΣΙΑ ΣΦΑΙΡΑ ΣΕ ΚΡΙΣΗ: Η ΔΙΑΠΛΟΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΥ ΚΑΙ ΕΙΚΟΝΙΚΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

Επιβλέπων
Γιαννούδης Σωκράτης

Επιμέλεια:
Γιαπιτζάκη Μόνικα - Καραγεώργος Αλέξανδρος

ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ ΚΡΗΤΗΣ | ΣΧΟΛΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ
ΧΑΝΙΑ | ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2019

Περιεχόμενα

σελ.04

Εισαγωγή

σελ.06

Θεωρητικές
προσεγγίσεις
στη σχέση
δημόσιου-ιδιωτικού

σελ.44

Διαταραχές και
διευρύνσεις
της σχέσης
δημόσιου χώρου
και δημόσιας
σφαίρας

σελ.80

Συμπεράσματα

σελ.84

Βιβλιογραφία

σελ.08

01.1

Σχέση
δημόσιου-ιδιωτικού:
Ένα μεταβαλλόμενο
σύστημα

σελ.14

01.2

Σαφής οριοθέτηση
των
δύο σφαιρών

σελ.26

01.3

Υβριδική
προσέγγιση
των δύο σφαιρών

σελ.46

02.1

Η συρρίκνωση του
δημόσιου χώρου

σελ.56

02.2

Επανενεργοποίηση
της
δημόσιας σφαίρας
μέσω
ψηφιακών εφαρμογών

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η κοινωνικοοικονομική και ανθρωπολογική κρίση της εποχής έχει διαμορφώσει με τέτοιο τρόπο το δημόσιο χώρο, ώστε αυτός να μοιάζει περισσότερο με σημείο μετάβασης παρά με πεδίο βίωσης της αστικής εμπειρίας ως τόπος κοινωνικών ωσμώσεων, συνευρέσεων, και διαμόρφωσης συλλογικών εμπειριών. Σύμφωνα με την [υπόθεση εργασίας](#), η μεταβολή της έννοιας του δημόσιου χώρου, και η μη σύγκλισή της με τη δημόσια σφαίρα, είναι αποτέλεσμα της σταδιακής αντικατάστασης του φυσικού και υλικού, από το ηλεκτρονικό, τεχνητό και άυλο. Η κινητικότητα είναι πλέον αυτή που χαρακτηρίζει ένα δημόσιο χώρο, υποβαθμίζοντας τη σημασία της τοπικής διαμονής, την ίδια στιγμή που η τεχνολογία εκμηδενίζει τις αποστάσεις. Η εκτεταμένη χρήση των κοινωνικών δικτύων, η εκούσια έκθεση της ιδιωτικής ζωής, η σχεδόν επιβολή της στο δημόσιο χώρο και στη δημόσια σφαίρα, καθώς και η ενσωμάτωση των νέων τεχνολογιών στην προσωπική και καθημερινή ζωή, αποτελούν ικανές συνθήκες για τη ρήξη ιδιωτικού-δημοσίου και τη σταδιακή υποβάθμιση του δεύτερου. Ο μέχρι πρότινος ρόλος του δημοσίου χώρου τίθεται υπό αμφισβήτηση, γεννώντας [ερωτήματα](#) ως προς το αν είναι ικανός να ευνοήσει την άμεση κοινωνική επαφή και πολιτική συμμετοχή. [Στόχος](#), λοιπόν, της εργασίας είναι η αναζήτηση των δυνατοτήτων των ψηφιακών εφαρμογών στη δημιουργία

ενός νέου, υβριδικού αστικού περιβάλλοντος, ως προσπάθεια αντιμετώπισης της συρρίκνωσης του δημόσιου χώρου, αναλύοντας ψηφιακές εφαρμογές που επεδίωξαν την επανενεργοποίησή του. [Αντικείμενο της έρευνας](#) λοιπόν, αποτελούν παραδείγματα ψηφιακών εφαρμογών που δημιουργούν ένα υβριδικό αστικό πεδίο με σύγχρονο νόημα για τη συλλογική ζωή.

Η έρευνα δομείται σε δύο κεφάλαια: Στο [πρώτο κεφάλαιο](#) αναλύεται το θεωρητικό υπόβαθρο της σχέσης δημόσιας και ιδιωτικής σφαίρας, και συγκεκριμένα δύο διαφορετικές θεωρητικές προσεγγίσεις. Η πρώτη προσέγγιση, με βασικούς εκφραστές τους θεωρητικούς [Sennett](#), [Arendt](#) και [Habermas](#), περιστρέφεται γύρω από την ανάγκη ύπαρξης ενός σαφούς διαχωρισμού των δύο σφαιρών. Παρόλο που οι ακριβείς τους θέσεις διαφέρουν, και οι τρεις απόψεις βασίζονται στην ιδέα ότι η δημόσια σφαίρα αποτελεί το σημείο συνύπαρξης μεταξύ αγνώστων, και οφείλουμε να αποστασιοποιούμαστε από την ιδιωτική μας κατάσταση προκειμένου να επικεντρωθούμε στον κοινό μας στόχο. Ως επί το πλείστον, η δημόσια σφαίρα περιγράφεται ως ένα φυσικό, απτό μέρος, όπου λαμβάνει χώρα η αλληλεπίδραση μεταξύ των ανθρώπων. Η δεύτερη προσέγγιση στηρίζεται στην εξέλιξη των τεχνολογιών, με αποτέλεσμα να μεταβάλλεται η

παραπάνω σχέση. Η μεταβολή για το πώς ζούμε το σύγχρονο χώρο καθορίζεται πια από συνθήκες αποδεσμευμένες από τον υλικό κόσμο, οι οποίες δημιουργούν έναν υβριδισμό μεταξύ των δύο σφαιρών. Αναφέρεται αρχικά η θεωρία του [Manuel Castells](#) περί δικτύων και στη συνέχεια η θεωρία του [Peter Sloterdijk](#) περί σφαιρών, με σκοπό να κατανοήσουμε την τάση η μία σφαίρα να διεισδύει στην άλλη.

Στο [δεύτερο κεφάλαιο](#), μελετάται ο δημόσιος χώρος της ψηφιακής εποχής, μέσα από τη διαπλοκή ιδιωτικής και δημόσιας σφαίρας. Αναλύεται η σταδιακή υποβάθμιση του δημόσιου χώρου υπό τη σκοπιά της πανταχού παρούσας ψηφιακής τεχνολογίας, καθώς τίθενται ζητήματα πρόταξης της ιδιωτικότητας, κοινωνικής επιτήρησης και ανάδειξης της βιομηχανίας του θεάματος. Ωστόσο, εξετάζεται αν η ενσωμάτωση των ψηφιακών τεχνολογιών στο πραγματικό αστικό περιβάλλον μπορεί να αποτελέσει μέσο για έναν εναλλακτικό τρόπο συμμετοχής στον πολιτικό λόγο και στις πολιτικές δράσεις στον αστικό χώρο, επανενεργοποιώντας το ρόλο της δημόσιας σφαίρας, μέσα από την ανάλυση παραδειγμάτων εφαρμογών που δημιούργησαν μια υβριδική κατάσταση ψηφιακού-πραγματικού με στόχο ένα δίκτυο οριζόντιας διασύνδεσης και συμμετοχής.

01.

Θεωρητικές προσεγγίσεις για την σχέση ιδιωτικού-δημοσίου

Μελετώντας τις χρονικές μεταβολές της σχέσης ιδιωτικού-δημοσίου, μπορεί κανείς να αντιληφθεί ότι αποτελεί ένα σύστημα το οποίο προσαρμόζεται στις κοινωνικοοικονομικές συνθήκες της εποχής. Η μεταβλητότητα αυτού του συστήματος έχει διαμορφώσει δύο τάσεις στο χώρο της αστικής και πολιτικής θεωρίας. Η μία τοποθετεί τον δημόσιο χώρο και κατ' επέκταση την δημόσια σφαίρα σε εμφανώς εξέχουσα θέση, υποστηρίζοντας τη σαφή διάκριση μεταξύ δημοσίου και ιδιωτικού ως μοναδικό τρόπο για μια υγιή ανθρώπινη συνύπαρξη. Η άλλη τάση, επηρεασμένη και από τις τεχνολογικές εξελίξεις που διέπουν τη σύγχρονη εποχή, καθιστά αδύνατη τη διατήρηση πόλωσης μεταξύ δημοσίου και ιδιωτικού, αφού βασική αναγνώριση της κοινωνίας του σήμερα αποτελεί η αντανάκλαση της ιδιωτικής ζωής στη δημόσια, με σημαντική υποβάθμιση της δεύτερης. Πραγματοποιείται λοιπόν μία κοινωνιολογική ερμηνεία του διαχωρισμού δημοσίου-ιδιωτικού, με βασικό γνώμονα το αντίκτυπο αυτής στον δημόσιο χώρο και της σχέσης του με την δημόσια σφαίρα.

ΣΧΕΣΗ ΔΗΜΟΣΙΟΥ-ΙΔΙΩΤΙΚΟΥ:

Ένα μεταβαλλόμενο σύστημα

Το ιδιωτικό και το δημόσιο δεν είναι μόνο χωρικές έννοιες². Το δημόσιο σαφώς και αναφέρεται στην έννοια του δημόσιου χώρου, όπου λαμβάνουν θέση οι κοινωνικές σχέσεις και αλληλεπιδράσεις, όμως περιλαμβάνει και τη συγκρότηση της δημόσιας σφαίρας, στην οποία διαμορφώνεται η ιδιότητα του πολίτη. Η δημόσια σφαίρα ορίζεται ως ο κοινωνικός χώρος στον οποίο λαμβάνουν χώρα συζητήσεις γενικών θεμάτων, εκφράσεις διαφορετικών απόψεων και κοινωνικές συναναστροφές στο σύνολό τους. Σχετίζεται τόσο με τις κοινωνικές, όσο και με πολιτικές συνιστώσες. Ο όρος προέρχεται από τη γερμανική λέξη «Offentlichkeit», η οποία μπορεί να συνδεθεί με δύο συναφείς ορολογίες, το «δημόσιο», δηλαδή το σύνολο όσων αλληλοεπιδρούν παρευρισκόμενοι στη δημόσια σφαίρα, και της «δημοσιότητας», με την έννοια της δημόσιας προβολής και της κατάστασης στην οποία όλοι είναι ταυτόχρονα ορατοί από όλους. Στη σύγχρονη συνθήκη, η επικοινωνία στη δημόσια σφαίρα υποστηρίζεται κυρίως από τα κοινωνικά δίκτυα. Κατ'επέκταση, το ιδιωτικό είθισται να θεωρείται το αντίθετο από το δημόσιο, οτιδήποτε δεν περιλαμβάνεται στο δημόσιο, «ο τόπος και ο χρόνος απόδρασης από την ένταση του δημοσίου»³.

Για να οριστεί η έννοια της δημόσιας σφαίρας, η **Hannah Arendt**, στο βιβλίο της «The Human Condition»,

«Η σχέση δημοσίου-ιδιωτικού στο χώρο της πόλης και της κατοικίας, εκφράζεται σε κάθε ιστορική στιγμή με συγκεκριμένο τρόπο και η κυριαρχία του ενός ή του άλλου εκφράζει τη φάση του ιστορικού πλαισίου στο οποίο ανήκει»¹.

¹ Σαρηγιάννης Γεώργιος, Η ιστορική διάσταση της αντίθεσης δημόσιου και ιδιωτικού χώρου, περιοδικό Αρχιτέκτονες, Τεύχος 34, Περίοδος Β', Αθήνα, ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ Αύγουστος 2002

^{2,3} Βαΐου Ντίνα, Δημόσιο/Ιδιωτικό. Στερεότυπα φύλου και αποκλεισμοί στην πόλη, περιοδικό Αρχιτέκτονες, Τεύχος 34, Περίοδος Β', Αθήνα, ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ, Αύγουστος 2002

επιστρατεύεται την Αρχαία Ελλάδα ως πηγή αναφοράς και συγκεκριμένα την έννοια του «πολιτικού βίου». Για την Arendt, η περίπτωση της Αρχαίας Αθήνας αποτελεί συνθήκη στην οποία η σχέση δημοσίου-ιδιωτικού συγκροτεί την πολιτική οργάνωση της κοινωνίας. Οτιδήποτε ανήκε στη «δημόσια» ή «πολιτική» σφαίρα, συνδεόταν με τη συνειδητοποίηση των ανθρώπων, ότι «εκτός από την ιδιωτική του ζωή έχει και μια δεύτερη ζωή, τον πολιτικόν του βίον» (Arendt, 1986). Στη δημόσια σφαίρα, κάθε πολιτικό ον λάμβανε αποφάσεις με τη χρήση της πειθούς και της ομιλίας – εν αντιθέσει με τη βία και τον καταναγκασμό, πρακτικές που ανήκαν στον ιδιωτικό βίο. Στη δημόσια σφαίρα λαμβάνει χώρα «ο πολιτικός βίος», ως ο κόσμος της ελευθερίας. Ο ιδιωτικός βίος, παρόλο που συνδέθηκε με τον κόσμο της αναγκαιότητας, και κατείχε προ-πολιτική λειτουργία, αποτελούσε προϋπόθεση για τη συμμετοχή στα κοινά και κατ'επέκταση στο δημόσιο βίο. Η ιδιωτική πραγματικότητα απώλεσε σταδιακά τον επικουρικό της χαρακτήρα, αποκτώντας μια πιο ισορροπημένη σχέση με τη δημόσια σφαίρα. Κατά την περίοδο της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στον ιδιωτικό βίο, αφού αποτελούσε τον χώρο εξέλιξης της τέχνης και της επιστήμης, φέρνοντας σε ισορροπία τις δύο πραγματικότητες. Η δημόσια σφαίρα αποκτά ένα ιδιαίτερα συμβολικό ρόλο, αυτόν της ανάδειξης της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας.

«Η αδιαφορία για τον κόσμο είναι εφικτή ως πολιτικό φαινόμενο μόνο αν στηριχτεί στην υπόθεση ότι ο κόσμος δε θα διαρκέσει – αν όμως υποτεθεί

αυτό, είναι σχεδόν αναπόφευκτο ότι η αδιαφορία για τον κόσμο, με τη μία ή με την άλλη μορφή, θ' αρχίσει να κυριαρχεί στην πολιτική σκηνή.»⁴ Η εν λόγω αδιαφορία, σύμφωνα με την Arendt, συνέβη κατά την παρακμή της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, υποβαθμίζοντας το ρόλο της δημόσιας σφαίρας. Σύμφωνα με τον Richard Sennett, στο βιβλίο του «Η τυραννία της οικειότητας», ο πολίτης της Ρώμης, έχοντας βιώσει απογοήτευση από τη δημόσια σφαίρα, στην οποία διατηρούσε μια τυπική - δίχως αυθεντικότητα - συμμετοχή, στρέφεται στην ιδιωτική του ζωή για να βρει το χαμένο νόημα. Ο Χριστιανισμός αποτέλεσε εφιαλτήριο σε αυτήν την περίπτωση, για την υποχώρηση της δημόσιας σφαίρας, καθώς οποιαδήποτε πράξη υπερέβαινε τα όρια της αναγκαιότητας, δε μπορούσε να έχει δημόσιο χαρακτήρα, αφού αυτομάτως καταργούσε την επιθυμία για ταπεινότητα. Η ταπεινότητα αναδείχτηκε σε σκοπό πρωταρχικής σημασίας, και, αν και δημιούργησε ανώτερα επίπεδα ισότητας στον ιδιωτικό βίο, λειτούργησε σε βάρος της δημόσιας ζωής.

Ο Richard Sennett ασχολήθηκε ιδιαίτερα με την εξέλιξη της σχέσης ιδιωτικού-δημοσίου από το 17ο αιώνα και έπειτα. Οι δύο αυτές έννοιες άρχισαν εκείνη την περίοδο να χρησιμοποιούνται με την εγγύτερη στη σημερινή εκδοχή: το δημόσιο (public) ορίζεται ως το σύνολο των σχέσεων των ανθρώπων με τους μη οικείους τους, και το ιδιωτικό ως η προστατευμένη περιοχή ζωής, στα πλαίσια της οικογένειας και των στενών φίλων. Η σχέση δημοσίου-ιδιωτικού κατέστη

⁴ Arendt Hannah, *Η Ανθρώπινη Κατάσταση* / Μτφρ. Ροζάνης Σ., Λυκιαρδόπουλος Γ. , Αθήνα, Εκδόσεις Γνώση, 1986

αρκετά ισορροπημένη, στα πλαίσια της ιδέας του theatrum mundi. Βασισμένοι σ' αυτήν την ιδέα, οι άνθρωποι του 18ου αιώνα διαδραμάτιζαν απρόσωπους ρόλους μέσα στην κοινωνία, που καλύπταν τις απαιτήσεις της ευγένειας στη δημόσια συμπεριφορά, ενώ στα πλαίσια της οικογένειας, άρα και της ιδιωτικής σφαίρας, εξέφραζαν την προσωπικότητά τους, καλύπτοντας τις απαιτήσεις της φύσης. Η εμφάνιση υποδείκνυε την κοινωνική θέση, αυθαίρετα ως επί το πλείστον, λόγω επιθυμίας των ίδιων των ανθρώπων, οι οποίοι επεδίωκαν να χρησιμοποιούν βελτιωμένες εικόνες για το πού ανήκουν. Η συμπεριφορά του ανθρώπου στη δημόσια σφαίρα συνδέθηκε με την έννοια της κοινωνικότητας. Ο άνθρωπος μετασχηματίστηκε σε κοινωνικό ον με το να «συμπεριφέρεται στους ξένους με ικανοποιητικό τρόπο από συναισθηματική άποψη και ωστόσο να παραμένει σε απόσταση από αυτούς» (Sennett, 1987). Σύμφωνα με το Sennett, «ό,τι συνέβαινε στο δρόμο ανήκε σε διαφορετική διάσταση ως προς ό,τι συνέβαινε στο σπίτι». Εκείνη την περίοδο, εντάσσεται στην κοινωνική δραστηριότητα η έννοια του περιπάτου στο δρόμο, προκειμένου το άτομο να παρατηρήσει (άλλα άτομα, όχι αξιοθέατα) και να παρατηρηθεί. Η κοινωνική αλληλεπίδραση, στη δημόσια σφαίρα, ήταν αυθόρμητη, «φευγαλέα».

Η θεμελιακή μεταβολή στις ιδέες περί δημόσιας σφαίρας ήρθε με την ανάδυση του βιομηχανικού καπιταλισμού. Οι πιέσεις για ιδιωτικοποίηση που άσκησε ο καπιταλισμός έβλαψαν τη δημόσια ζωή. Η δημόσια σφαίρα υποβαθμίζεται, και θεωρείται ηθικά κατώτερη

από το θεσμό της οικογένειας. Η οικογένεια, συνδεδεμένη με την ιδιωτικότητα και τη σταθερότητα, αποτελεί καταφύγιο από «τα δεινά της κοινωνίας» και ηθικό μέτρο με το οποίο κρίνεται ο δημόσιος χώρος της πόλης. Ταυτόχρονα, επηρεάζεται η υλική ζωή του δημόσιου χώρου, με την εισαγωγή της μαζικής παραγωγής και διανομής, με αποτέλεσμα πολλοί διαφορετικοί τομείς του κοσμοπολίτικου κοινού να έχουν ομοιογενή εμφάνιση. Η εμφάνιση των πολυκαταστημάτων διαμόρφωσε την εμπειρία του δημοσίου σε περισσότερο έντονη και λιγότερο κοινωνική. Η ελεύθερη είσοδος σε ένα κατάστημα, χωρίς την υποχρέωση ενός ρόλου-ηθοποιού κατέστησε την παθητικότητα σε κανόνα. Τα δημόσια φαινόμενα μυστικοποιήθηκαν, καθώς τα προϊόντα συνδέθηκαν με την έκφραση της προσωπικότητας. Επομένως, η δημόσια έξοδος ήταν συγχρόνως προσωπική και παθητική εμπειρία

Κατά το 19ο αιώνα εισάγεται η μετάβαση από τη φυσική τάξη του 18ου αι. στη λογική κατάταξη. Αποκτούν ιδιαίτερη σημασία η άμεση αισθαντικότητα, το άμεσο γεγονός και το άμεσο αίσθημα. Οι δημόσιες εμφανίσεις δίνουν στοιχεία για το ίδιο το πρόσωπο πίσω από το προσωπείο, δίνοντας έμφαση στην αποκάλυψη του «με τι πραγματικά μοιάζει». Χαρακτηρίζεται ως η εποχή της απόλυτης υποκειμενικότητας: «Το κάθε τι ήταν δυνητικά σημαντικό, οπότε, πώς θα ήταν σε θέση να τραβήξουν διαχωριστική γραμμή ανάμεσα σε ό,τι σχετίζεται με τις προσωπικές ανάγκες του και σε ό,τι είναι απρόσωπο, ανεξάρτητο από το άμεσο πεδίο της εμπειρίας

του;» (Sennett,1987) . Η νέα εποχή πως οτιδήποτε τραβάει την προσοχή, πρέπει να συμπεριλαμβάνεται στην ιδιωτική ζωή του ανθρώπου και αξίζει να εξεταστεί από ψυχολογικής σημασίας. Η δημόσια γνώση παρέμεινε ζήτημα παρατήρησης (σκηνών) και δεν παραγόταν με την κοινωνική συναναστροφή. Εξάλλου, στο Παρίσι και στο Λονδίνο του 19ου αι., δημιουργήθηκε η αίσθηση του δικαιώματος της δημόσιας σιωπής, ως μόνος τρόπος για να προστατευτούν από την αποκάλυψη της ιδιωτικής ταυτότητας. Ως προς το δημόσιο χώρο, αυτός ήταν «ο χώρος όπου μπορούσε κανείς να παραβεί τους νόμους της ευπρέπειας, όπου να μπορούσε να αποτινάξει το φορτίο του ιδεώδους της οικογένειας και να αναμειχθεί με ανθρώπους αποφασισμένους να παραμείνουν ξένοι μεταξύ τους»(Sennett, 1987), με ηδονοβλεπτικό, όμως, τρόπο. Η κρίση τον εν λόγω αιώνα προκλήθηκε λόγω της σύγχυσης των δύο σφαιρών, ιδιωτικής και δημόσιας, καθώς η ασυνείδητη συμπεριφορά στο δημόσιο χώρο συνδέθηκε με την ακούσια αποκάλυψη του χαρακτήρα σε δημόσιο χώρο, ενώ έννοιες όπως η πολιτική αξιοπιστία συνδέθηκαν με την πρόταξη των

Ως προς το δημόσιο χώρο, αυτός ήταν «ο χώρος όπου μπορούσε κανείς να παραβεί τους νόμους της ευπρέπειας, όπου μπορούσε να αποτινάξει το φορτίο του ιδεώδους της οικογένειας και να αναμειχθεί με ανθρώπους αποφασισμένους να παραμείνουν ξένοι μεταξύ τους»⁵, με ηδονοβλεπτικό, όμως, τρόπο.

⁵ Sennett Richard, The Fall of the Public Man, Cambridge, Cambridge University Press, 1987

Εισαγωγή

Η πρώτη θεωρητική προσέγγιση που θα αναλυθεί και αφορά στη σχέση δημοσίου και ιδιωτικού, υποστηρίζει ένα πιο σαφή διαχωρισμό ανάμεσα στις δύο σφαίρες, δίνοντας έμφαση στη δημόσια. Οι βασικοί εκφραστές της έννοιας της δημόσιας σφαίρας, ως το σημείο αλληλεπίδρασης μεταξύ αγνώστων, είναι οι **Richard Sennett, Arendt Hannah και Jurgen Habermas**. Παρόλο που οι ακριβείς τους θέσεις διαφέρουν, η κεντρική ιδέα περιστρέφεται γύρω από την ανάγκη ύπαρξης ενός μέρους όπου οι διαφορετικότητες μεταξύ πολιτών θα συνυπάρχουν. Βασικός άξονας σκέψης είναι η διαφοροποίηση της δημόσιας σφαίρας από την ιδιωτική και η επικράτηση της δημόσιας. Στη δημόσια σφαίρα, οι πολίτες έχουν τη δυνατότητα να αποστασιοποιηθούν από την ιδιωτική τους κατάσταση και να επικεντρωθούν στον κοινό τους στόχο. Οι περισσότερες θεωρίες περιγράφουν τη δημόσια σφαίρα ως ένα φυσικό, απτό μέρος, όπου λαμβάνει χώρα η αλληλεπίδραση μεταξύ των ανθρώπων.

Η τυραννία της οικειότητας

Η εναρμονισμένη σχέση της ιδιωτικής και της δημόσιας σφαίρας, και η μετέπειτα σύγκρουσή τους, όπως αυτή αναλύεται στο βιβλίο του **Richard Sennett** “**Η Τυραννία της οικειότητας**”, για το 18ο και 19ο αιώνα, καταλήγουν στη σύγχρονη πρόταξη του ιδιωτικού στοιχείου απέναντι στο δημόσιο ως συνέπεια του κατακερματισμού της κοινωνίας και της εξατομίκευσης. Σύμφωνα με το Sennett, η επιβολή της ιδιωτικής σφαίρας έχει ως αποτέλεσμα την αδυναμία λειτουργίας της δημόσιας, στα πλαίσια της τάσης περί διαχωρισμού των δύο σφαιρών.

Αναλύεται εκτενώς αυτή η ανισόρροπη σχέση ανάμεσα στις δύο σφαίρες, καθώς κατά το συγγραφέα, είναι βασικός παράγοντας της σύγχρονης διαμόρφωσης του ατόμου και των κοινωνικών σχέσεων. Σύμφωνα με τον συγγραφέα, ως «οικειότητα» ορίζεται η απόπειρα επίλυσης του δημοσίου προβλήματος μέσω της κατάργησης του ίδιου του δημοσίου. Πρόκειται για μετατόπιση του βάρους προς την προσωπικότητα και την ιδιωτική ζωή των ανθρώπων. Η αναφερόμενη «οικειότητα», καταλήγει να είναι τυραννική, λόγω της λειτουργίας της με τέτοιο τρόπο που εμποδίζει την αυθεντική κοινωνική συναναστροφή. Από τις πρακτικές των δύο προηγούμενων αιώνων, όπου το άτομο φοβούμενο την αποκάλυψη της

6 Sennett Richard, The Fall of the Public Man, Cambridge, Cambridge University Press, 1987

προσωπικότητάς του διαδραμάτιζε κοινωνικούς ρόλους, καταλήγει στη σύγχρονη συνθήκη, της αποκάλυψης προσωπικών πληροφοριών σε βαθμό που να καταργούνται οι απαιτούμενες αποστάσεις της δημόσιας σφαίρας. Υποστηρίζει ότι «η σταδιακή υποχώρηση του δημόσιου έναντι του ιδιωτικού, οδηγεί τα άτομα σε ατομισμό και απομόνωση, λειτουργώντας τελικά ως μια τυραννία του εγωισμού και των προσωπικών συναισθημάτων».

Συγκεκριμένα, σύμφωνα με την ιδεολογία της οικειότητας, οι κοινωνικές σχέσεις κάθε είδους είναι πραγματικές, αξιόπιστες και αυθεντικές όσο εγγύτερα βρίσκονται στα εσωτερικά ψυχολογικά εκάστου προσώπου. Αυτή η πεποίθηση της εγγύτητας μεταξύ ανθρώπων ως ηθικό αγαθό, είναι αποτέλεσμα του καπιταλισμού και της εγκόσμιας πίστης, λόγω της βαθιάς αποσάθρωσης που προκάλεσαν.

Η κρίση του 19ου αιώνα, ο φόβος για τη δημόσια ζωή, οι συγκρατημένες συμπεριφορές, οδήγησαν στην απουσία της σύγχρονης δημόσιας ζωής.⁶ Η «δημόσια προσωπικότητα» του 19ου αιώνα κατέστρεψε την έννοια του δημοσίου, λόγω της αντιφατικότητάς της. Από τη μια, το ακροατήριο έπαψε να έχει ενεργητική δραστηριότητα, αντιθέτως, κατέληξε ως παθητικός θεατής. Από την άλλη, η συνεχής προσπάθεια αναστολής των συναισθημάτων κατέστρεψε το ρόλο του δημοσίου, κάνοντας τους ανθρώπους να καλύπτονται από τη σιωπή. Η καταπίεση της βικτωριανής εποχής προκάλεσε τη σύγχρονη σύγχυση δημόσιας συμπεριφοράς

Η τυρρανία της οικειότητας

και προσωπικότητας. Προκειμένου να αντιμετωπιστεί η καταπίεση που προκλήθηκε από την προσπάθεια καταστολής των συναισθημάτων, η κοινωνία ήρθε αντιμέτωπη με το «απεριόριστο εγώ». Ο άνθρωπος του 20ού αιώνα αρνείται την ύπαρξη ορίων στην επικοινωνία, εξάλλου αυτό προτάσσει και η τεχνολογία της εποχής, ενώ ταυτόχρονα εκπλήσσεται από τη διαρκώς μεγαλύτερη παθητικότητά του.

Στη σύγχρονη δομή της κοινωνίας, η αίσθηση του ομαδικού εγώ αντικαθίσταται από το ναρκισσισμό και την κουλτούρα της προσωπικότητας. Οι δεσμοί που δημιουργούνται στα πλαίσιά της, βασίζονται στην αμοιβαία αποκάλυψη των συναισθημάτων. Η κοινωνική πραγματικότητα αποτιμάται πλέον με ψυχολογικούς όρους, προκαλώντας την απώλεια της κοσμιότητάς της. Σύμφωνα με το Sennett, ως κοσμιότητα ορίζεται η προφύλαξη του καθενός από την προσωπικότητα των άλλων, αλλά ταυτόχρονα τους επιτρέπει την ουσιαστική κοινωνικότητα. Η επιβάρυνση με την προσωπικότητα, συνδέεται με την έννοια της απρέπειας, όρος αντιφατικός σε σχέση με την κοσμιότητα.

Για το θέμα της κοσμιότητας ο Sennett αναφέρει: «Πώς βλάπτεται η κοινωνία από την καθολική αποτίμηση της κοινωνικής πραγματικότητας με ψυχολογικούς όρους; Αποστερείται την κοσμιότητά της. Πώς βλάπτεται η προσωπικότητα λόγω της αποξένωσής της από μια μεστή νοήματος απρόσωπη ζωή; Αποστερείται την έκφραση ορισμένων δημιουργικών ικανοτήτων τις οποίες δυνητικά διαθέτουν όλα τα ανθρώπινα όντα – των ικανοτήτων του παιγνιδιού – οι οποίες όμως, για να πραγματωθούν, απαιτούν μια απόσταση από το εγώ.»

Πορτρέτο του Richard Sennett
David Caley, davidcaley.com

Στη συνέχεια ο Sennett αναλύει τη σχέση της δημόσιας ζωής με τα ηλεκτρονικά μέσα, καθώς υποστηρίζει ότι είναι άρρηκτα συνδεδεμένα με την άνοδο ή την πτώση της. Αρχικά, οι χρησιμοποιούμενες συσκευές (ραδιόφωνο, τηλεόραση) είναι ως επί το πλείστον μέσα οικειότητας. Αναλύει τους τρόπους με τους οποίους τα ηλεκτρονικά μέσα ενισχύουν την κενή δημόσια σφαίρα.

Τα μαζικά μέσα ευνοούν και προκαλούν τη γνώση και την ενημέρωση ως προς τα γεγονότα, εμποδίζουν όμως την όποια ενεργητική επίδραση σε αυτά. Η ίδια η φύση των μηχανημάτων είναι τέτοια, που οποιαδήποτε δράση δε θα προκαλέσει απολύτως τίποτα, αφού δεν πρόκειται για αμοιβαία επικοινωνία, αντιθέτως εγκυμονεί κινδύνους να χαθεί η μετάδοση της πληροφορίας λόγω κάποιας παρεμβολής. «Η παθητικότητα είναι η «λογική» τούτης της τεχνολογίας», αναφέρει ο Sennett. Εν τέλει, η σιωπή του θεατή εντατικοποιείται. Για τα μαζικά μέσα, το επίκεντρο του ενδιαφέροντος καθίσταται πάντα το ίδιο το πρόσωπο και βασίζεται στην καταπίεση των αντιδράσεων του ακροατήριου. Η τηλεοπτική εικόνα απαλλάσσει το θεατή από την ανάγκη αντίδρασης ή την ενεργητική ερμηνευτική προσήλωση στα γεγονότα. Ο Sennett συνδέει την πολιτική επιτυχία ενός ηγέτη με την αποκάλυψη της προσωπικότητάς του, και όχι με τις προθέσεις ή τις πράξεις του⁷. Συγκεκριμένα, υποστηρίζει ότι «τα ηλεκτρονικά μέσα παίζουν

αποφασιστικό ρόλο σ' αυτήν την εκτροπή, αφού φωτίζουν άπλετα την προσωπική ζωή του ηγέτη και συσκοτίζουν το πολιτικό του έργο».

Θεμελιακό πρόβλημα του βιομηχανικού καπιταλισμού είναι η «αφετεροίωση», έννοια που αναφέρει ο Sennett, για να ορίσει το φαινόμενο της διάσπασης, του διαχωρισμού και της απομόνωσης. Οποιοσδήποτε συνθήκες δημιουργούν σχέσεις απόστασης μεταξύ των ανθρώπων οφείλουν είτε να απορρέουν από τις δυνάμεις της αφετεροίωσης, είτε να τις ενισχύουν. Ο Sennett σχετίζει το καπιταλιστικό πρόβλημα με την ιδέα του αγνώστου, καθώς όπως ο άνθρωπος απομακρύνεται από την εργασία του, απομακρύνεται και από το συνάνθρωπό του. Η εμπειρία της αντιμετώπισης του αγνώστου αποτελεί την αποκλειστική διαδικασία ωριμότητας του σύγχρονου ανθρώπου, η οποία όμως χάνεται λόγω της εξάλειψης αυτής της ξενότητας. Η τριβή με την προσωπικότητα των άλλων ανθρώπων σε κοινοτικό έδαφος, αποτελεί καταστροφική διαδικασία για την αμφισβήτηση κατεστημένων καταστάσεων. Οι «αναστατώσεις» που προκαλούνται σ' ένα άγνωστο περιβάλλον είναι αναγκαίες για τη μεταβατικότητα των πεποιθήσεων του κάθε ατόμου.

Ο Sennett καταλήγει ερμηνεύοντας την καταστροφή που επιφέρει η οικειότητα στην κοινωνικότητα, δημιουργώντας μια κενού νοήματος δημόσια σφαίρα, στην οποία κυριαρχεί η προσωπικότητα. «Αυτή η ιστορία αφορά την εξάλειψη μιας λεπτής ισορροπίας που διατηρούσε η κοινωνία στην πρώτη αναλαμπή της κοσμικής και

⁷ Ζαχαράκης Μύρωνας, *Η συρρίκνωση της δημόσιας σφαίρας*, Άρθρο στο bookpress.gr, Φεβρουάριος 2019

καπιταλιστικής ύπαρξής της. Ήταν μια ισορροπία ανάμεσα στο δημόσιο και τον ιδιωτικό βίο, μια ισορροπία ανάμεσα σ' έναν απρόσωπο χώρο όπου οι άνθρωποι είχαν τη δυνατότητα να επενδύσουν ένα είδος πάθους και σ' ένα προσωπικό χώρο όπου θα επένδυαν ένα άλλο. Τούτη η κοινωνική γεωγραφία ρυθμιζόταν από μια εικόνα της ανθρώπινης φύσης βασισμένη στην ιδέα ενός φυσικού ανθρώπινου χαρακτήρα – αυτός ο χαρακτήρας δε δημιουργήθηκε από τις εμπειρίες μιας ζωής, αλλά αποκαλύφτηκε με αυτές. Ανήκε στη Φύση και αντανακλόταν από τον άνθρωπο. Καθώς εγκοσμιότητα και καπιταλισμός κατέληξαν σε νέες μορφές κατά τον προηγούμενο αιώνα, η ιδέα μιας υπερβατικής φύσης έχασε βαθμηδόν το νόημά της. Οι άνθρωποι έφθασαν να πιστεύουν ότι ήσαν οι δημιουργοί του χαρακτήρα τους, ότι σε κάθε συμβάν της ζωής τους πρέπει να έχει νόημα με βάση ό,τι καθόριζαν οι ίδιοι, αλλά ο αντιφάσεις και η αστάθεια της ζωής τους δεν τους βοηθούσαν να πουν με βεβαιότητα ποιο ήταν αυτό το νόημα. Μολαταύτα η απερίφραστη προσοχή και εμπλοκή σε προσωπικά ζητήματα αυξανόταν συνεχώς. Βαθμηδόν αυτή η μυστηριώδης, επικίνδυνη δύναμη που ήταν το πρόσωπο, κατέληξε να καθορίζει τις κοινωνικές σχέσεις. Έγινε κοινωνική αρχή. Σ' αυτό το σημείο, ο δημόσιος χώρος του απρόσωπου νοήματος και της απρόσωπης δράσης άρχισε να συρρικνώνεται.»

Η θεώρηση του πολιτικού στη δημόσια σφαίρα

Η Hannah Arendt στο βιβλίο της «**Η ανθρώπινη κατάσταση**», εξετάζει τη διάκριση δημόσιας-ιδιωτικής σφαίρας, και τις συσχετίζει με τις έννοιες της ελευθερίας και του πολιτικού. Όπως αναφέρθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, η Arendt για να καταστήσει σαφές το περιεχόμενο της δημόσιας σφαίρας επιστρατεύεται κυρίως τον αρχαίο ελληνικό κόσμο. Σύμφωνα με αυτή «η ανθρώπινη ικανότητα για πολιτική οργάνωση δεν είναι απλώς κάτι διαφορετικό από την φυσική ένωση που επίκεντρό της είναι η οικία και η οικογένεια, αλλά βρίσκεται σε πλήρη αντίθεσή μ' αυτήν. Η εμφάνισή της πόλης-κράτους σήμαινε ότι ο άνθρωπος παραδεχόταν εκτός από την ιδιωτική του ζωή και μια δεύτερη ζωή, τον πολιτικόν βίον του». Ο πολιτικός βίος, ή αλλιώς η δημόσια σφαίρα, συνδέθηκε με την έννοια της πράξης και της ομιλίας, σε αντίθεση με τις ιδιωτικές βίαιες πρακτικές – φαινόμενα που για τους αρχαίους Έλληνες δεν ανήκαν στη σφαίρα του πολιτικού.

Η ειδοποιός διαφορά της δημόσιας σφαίρας από την ιδιωτική έγκειται, σύμφωνα με την Arendt, στην ουσία αυτών των εννοιών. Στη δημόσια σφαίρα χρησιμοποιείται η ομιλία ως μέσο πειθούς, ενώ στην ιδιωτική επιβάλλεται η εξουσία του αρχηγού της οικογένειας. Η στυγνή αυτή, δεσποτική, εξουσία πηγάζει από πρακτικές που σχετίζονται με τη χρεία και την ανάγκη, οτιδήποτε

δηλαδή ανήκει στον ιδιωτικό βίο. Η έννοια της επιβίωσης του ατόμου δεν μπορεί να εμπλέκεται με το χώρο της πόλης, στην οποία πραγματώνεται η ελευθερία. Εδώ, η ελευθερία δεν ταυτίζεται με τη νεωτερική χρήση του όρου, αλλά συνδέεται με την απομάκρυνση από τις ανάγκες επιβίωσης, από την προ-πολιτική κατάσταση του νοικοκυριού και τις σχέσεις εξουσίας. Για την Arendt, «το να είσαι ελεύθερος σήμαινε να μην υπόκεισαι ούτε στην ανάγκη της ζωής, ούτε στην εξουσία κάποιου άλλου, και επίσης να μην εξουσιάζεις ο ίδιος κάποιον άλλο». Η ελευθερία κατακτάται στο πλαίσιο της πόλεως, χαρακτηριστική ιδιότητα της δεύτερης και μαζί με την ισότητα αποτελούν αλληλεξαρτώμενες καταστάσεις. Η κατάκτηση της ελευθερίας σήμαινε εν τέλει την επίτευξη της ευδαιμονίας και τη λύτρωση από τις εσωτερικές παρορμήσεις της επιβίωσης και από τις αναγκαιότητες που επιβάλλει η φύση.

Σε μια προσπάθεια ανάλυσης της δημόσιας σφαίρας, η Arendt εισάγει την έννοια της «πολλότητας». Η πολλότητα αποτελεί το υπόβαθρο της πολιτικής και εμπεριέχει δύο βασικές έννοιες: την ισότητα και τη διαφορά. Η διαφορά εδώ εμφανίζεται με την έννοια της μοναδικότητας, η οποία προάγεται στο δημόσιο χώρο μέσω της ομιλίας και της πράξης. Επί της ουσίας, η πολλότητα εξασφαλίζει την ταυτόχρονη παρουσία πολλών μοναδικών ανθρώπων στη δημόσια σφαίρα. Κατά την Arendt, η πολιτική συμβάλλει στη δημιουργία ανθρωπίνων σχέσεων χωρίς να

«Αυτή η επέκταση του ιδιωτικού [...] δεν τον καθιστά δημόσιο, δε συγκροτεί μια δημόσια σφαίρα, αλλά αντίθετα σημαίνει απλώς πως η δημόσια σφαίρα έχει εξαφανιστεί σχεδόν ολοκληρωτικά.»⁸.

8. Arendt Hannah, *Η ανθρώπινη κατάσταση*, μτφρ. Γ. Λυκιαρδόπουλος, Στ. Ροζά, Εκδ. Γνώση, Αθήνα, 1986

εξαλείψει την ιδιαιτερότητά τους. Εξάλλου, όπως υποστηρίζει η συγγραφέας, «ο όρος δημόσιος... σημαίνει, πρώτον, πως ό,τι εμφανίζεται δημοσίως μπορεί να ιδωθεί και να ακουστεί από τον καθένα και πώς έχει την ευρύτερη δυνατή δημοσιότητα».

Ακόμη, το δημόσιο συνδέθηκε με την προσπάθεια εναντίωσης της φθοράς και της περατότητας της βιολογικής ύπαρξης, με σκοπό την επίτευξη της διάρκειας και της ελευθερίας, αποδεδειγμένα από το χαρακτήρα της αναγκαιότητας. Ο δημόσιος χώρος αποτελούσε το πεδίο εκείνο, όπου διαπραγματεύονταν έννοιες και υποθέσεις με απώτερο σκοπό το μεγαλείο και τη δόξα. Αναφέρεται χαρακτηριστικά: «Μόνο η ύπαρξη μιας δημόσιας σφαίρας και ο παρεπόμενος μετασχηματισμός του κόσμου σε μια κοινότητα πραγμάτων, η οποία συγκεντρώνει τους ανθρώπους και τους συνδέει μεταξύ του, στηρίζεται ολοκληρωτικά στη διάρκεια». Ωστόσο η συγγραφέας δεν παραλείπει την αναφορά στη σημασία της ιδιωτικής σφαίρας, και στην εξάρτηση της δημόσιας σφαίρας από αυτή. Η ιδιωτική σφαίρα, αν και συνδεδεμένη με την ανάγκη, αποτελούσε βασική προϋπόθεση για τη λειτουργία της δημόσιας, απ' όπου και θα πραγματωνόταν η ελευθερία του ατόμου. Σύμφωνα με την Arendt, «η ικανότητα του ατόμου να καλύπτει τις βιοτικές ανάγκες του, τον καθιστά εν δυνάμει ελεύθερο πρόσωπο με προοπτική να πραγματώσει την ελευθερία του στον κόσμο που άνηκε σε όλους». Η Arendt σχολιάζει τη

συνέπεια της νεωτερικής, ταχείας εκβιομηχάνισης, ως την «επέκταση του ιδιωτικού», προκαλώντας εν τέλει σύγχυση των δύο αλληλοεξαρτώμενων σφαιρών. Συγκεκριμένα αναφέρει: «Αυτή η επέκταση του ιδιωτικού [...] δεν τον καθιστά δημόσιο, δεν συγκροτεί μια δημόσια σφαίρα, αλλά αντίθετα σημαίνει απλώς ότι η δημόσια σφαίρα έχει εξαφανιστεί σχεδόν ολοκληρωτικά». Η δημόσια σφαίρα έχει πλέον απωλέσει τη δυνατότητα να συγκεντρώνει, να συνδέει και να χωρίζει τους ανθρώπους.

Συμπερασματικά, η φιλόσοφος ασκεί κριτική στη νεωτερικότητα, η οποία αδυνατεί να παρέχει μια εμπειρία πολότητας στους πολίτες, και ένα δημόσιο χώρο με σκοπό την πραγμάτωση της ελευθερίας. Απεναντίας, η ελευθερία μετατράπηκε σε γνώρισμα του ιδιωτικού κόσμου, και συνδέθηκε με τη δυνατότητα των ατόμων να οργανώνουν άνευ παρεμβάσεων την ιδιωτική τους ζωή, στα πλαίσια του φιλευλευθερισμού. Ταυτόχρονα ισχυρίζεται ότι η δημόσια σφαίρα μετατράπηκε σε κοινωνική σφαίρα, αποτελούμενη από ομάδες πολιτών με μοναδική προσέγγιση την ικανοποίηση των βιολογικών αναγκών του ανθρώπου. Σε κάθε περίπτωση, οι δύο αυτές νεωτερικές θεωρήσεις δεν αποτελούν πολιτικές καταστάσεις.

Ο μετασχηματισμός της δημόσιας σφαίρας

Ο **Habermas** στο βιβλίο του «Ο Δομικός Μετασχηματισμός της Δημόσιας Σφαίρας: Μια έρευνα σε μια κατηγορία της αστικής κοινωνίας», επιχειρεί να ορίσει την έννοια της δημόσιας σφαίρας. Σύμφωνα με αυτόν, η δημόσια σφαίρα αποτελεί το πεδίο εκείνο της κοινωνικής ζωής όπου λαμβάνει χώρα ένας εκλογικευμένος διάλογος για θέματα κοινού ενδιαφέροντος με στόχο το σχηματισμό μιας κοινής γνώμης. Ο συγγραφέας στο βιβλίο του επικεντρώνεται κυρίως στο θέμα του μετασχηματισμού της δημόσιας σφαίρας στα πλαίσια της Κοινωνίας των Πληροφοριών. Στα συγκεκριμένα πλαίσια, η αρχική έννοια της δημοσίας σφαίρας περί εκούσιας και ελεύθερης συμμετοχής και έκφρασης διαστρεβλώνεται, κυρίως λόγω της εμπορευματοποίησης της ίδιας της πληροφορίας. Ο κατεξοχήν θεσμός της δημόσιας σφαίρας καθίστανται πλέον τα ΜΜΕ, ηλεκτρονικών ή μη, καθώς η φυσική συμπαρουσία των ανθρώπων δεν αποτελεί εφικτή επιλογή. Επομένως, η συμμετοχή στις δημοκρατικές διαδικασίες επαφίεται στις ενέργειες των ΜΜΕ, υπονομεύοντας εν τέλει την ουσιαστική λειτουργία τους.

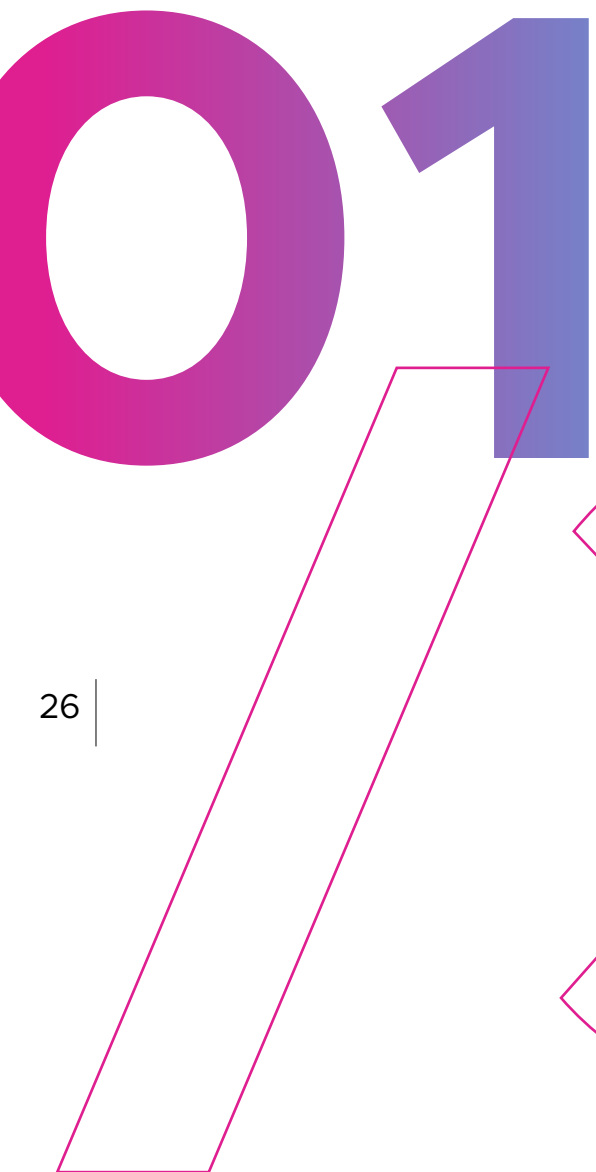
Ωστόσο, επισημαίνει ότι ο καπιταλισμός δεν δημιούργησε εξαρχής αυτή τη μορφή της δημόσιας σφαίρας. Αντιθέτως, αναφέρει ότι κατά το 18ο και 19ο αιώνα στη Βρετανία, η δημόσια σφαίρα γνώρισε μεγάλη ακμή.

Μέσα σε αυτήν μπορούσε να σχηματιστεί απρόσκοπτα και ελεύθερα η κοινή γνώμη, με την προϋπόθεση ότι υπήρχε πληθώρα πηγών πληροφόρησης και έλεγχος από τους πολίτες. Ο πρώιμος καπιταλισμός επέτρεπε την απεξάρτηση από τον κλήρο και την υπεροχή της φεουδαρχίας, καθώς και την ακριβή πληροφόρηση ως προς τις κοινοβουλευτικές διαδικασίες. Η εμπορευματοποίηση της πληροφορίας, και κατ' επέκταση ο μετασχηματισμός της δημόσιας σφαίρας, προέκυψε με την ανάπτυξη του καπιταλισμού και την επιδίωξη της κατάληψης του κράτους για την εξυπηρέτηση καπιταλιστικών συμφερόντων. Εν τέλει, τα οργανωμένα οικονομικά συμφέροντα περιόρισαν την αυτονομία της δημόσιας σφαίρας.

Η δημόσια σφαίρα, στη σκέψη του Habermas, είναι χώρος που οι αστικές ελευθερίες δρουν πρακτικά και η ζωτικότητα της σφαίρας αυτής είναι η πραγματική απόδειξη του δημοκρατικού συστήματος. Τα συστατικά αυτής της σφαίρας εκτείνονται από τον ελεύθερο τύπο στην πόλη, από το εκπαιδευτικό σύστημα στις φιλελεύθερες υποθέσεις που στηρίζουν μια ανοικτή ανταλλαγή απόψεων. Η δημόσια σφαίρα έχει προκύψει από τις ανθρωπιστικές θεωρίες της Αναγέννησης κι έγινε μέρος της αστικής απόκρισης ενάντια στη φεουδαρχία και στην ιεραρχία της.

Εν τέλει, σύμφωνα με το Habermas η παρακμή της δημόσιας σφαίρας προκύπτει από την ταύτισή της με τη δημοσιότητα, και την αδυναμία για αμφισβήτηση της εμπορευματοποίησης. Η επικοινωνία συνδέθηκε με την έννοια της εμπορικής παραγωγής, κίνδυνο που αναγνωρίζει ο Habermas..

ΥΒΡΙΔΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΩΝ ΣΦΑΙΡΩΝ

Εισαγωγή

«Το πέρασμα από την “εποχή της μηχανής” και την αντίστοιχη μηχανιστική αντίληψη του χώρου, απόρροια των επιτευγμάτων της Βιομηχανικής Επανάστασης στην «Εποχή της Επανάστασης της Πληροφορίας» και των εικόνων, επέφερε περαιτέρω ριζικές αλλαγές στο βιοτικό επίπεδο, αλλά και στην αντιληπτική κατάσταση των χωρικών δομών. Η τηλεόραση, το διαδίκτυο, τα σύγχρονα ψηφιακά μέσα απεικόνισης, αποτελούν μερικά μόνο από τα στοιχεία που επαναπροσδιόρισαν τη λογική των ορίων του χώρου»⁹

Οι αλλαγές που επιφέρονται από αυτό το πέρασμα επηρεάζουν εξίσου τον δημόσιο και τον ιδιωτικό χώρο. Όσον αφορά στον δημόσιο χώρο, η κοινωνική συνοχή και τα “παραδοσιακά” μέσα επικοινωνίας στον αστικό ιστό, τα οποία βασίζονται στην χωρική συνάφεια και τις γειτονικές σχέσεις, ανατρέπονται. «Ο ιδιωτικός χώρος από την άλλη μεταλλάσσεται, δεν αποτελεί πια ένα μέρος προστατευμένο από τους εξωγενείς παράγοντες και ιδιότητες του που συνδέονται με την οικειότητα και το κρυμμένο, δεν υφίστανται.»⁹ Συνεπώς, η τεχνολογική εξέλιξη και το αντίκτυπο των μέσων κοινωνικής δικτύωσης και επικοινωνίας έχει μεταβάλει την έννοια της ιδιωτικής σφαίρας. Οτιδήποτε συμβαίνει στον ιδιωτικό χώρο, δεν σημαίνει απαραίτητα ότι δεν είναι ορατό και στο δημόσιο χώρο. Η διαπλοκή του υλικού και του άυλου

«Η αποσύνθεση της δημόσιας ζωής ως ηθικά νομιμοποιημένης σφαίρας, αλλά και η διαρκής μεταβολή των σχέσεων που την ορίζουν, αναδεικνύει την παρουσία μιας πόλης μέσα στην πόλη, μιας κουλτούρας μέσα στην κουλτούρα, μιας αστικής ζωής μέσα ή πίσω από αυτή τη “στέρεα πραγματικότητα” που αντέχει στο φως της σύγχρονης συνθήκης»¹⁰

κόσμου, δημιουργεί νέες συνθήκες, οι οποίες επιτρέπουν στο κάθε άτομο να επιλέξει τι μπορεί να εκτεθεί ή όχι, χωρίς αυτό να συνδέεται με τα χωρικά όρια. Τα όρια μεταξύ δημοσίου-ιδιωτικού είναι πλέον δυσδιάκριτα. Ως απόρροια αυτής της κατάστασης, η νεωτερική θεώρηση της σαφούς οριοθέτησης των δύο σφαιρών αλλάζει. Αναπτύσσονται θεωρίες κατά τις οποίες η διάχυση ιδιοτήτων των δύο σφαιρών αποτελεί δεδομένο. Σε αυτό το πλαίσιο αναπτύσσονται οι θεωρίες των Manuel Castells, για την κοινωνία των δικτύων και της κοινωνικής δικτύωσης, και του Peter Sloterdijk, ο οποίος παρομοιάζει την κοινωνία και τα χαρακτηριστικά της, με τον αφρό, ως προς τις φυσικές του ιδιότητες.

⁹ Ψυλλίδης, Αχλλέας. (2006). Ψηφιακή Τεχνολογία: Επαναπροσδιορισμός των Ορίων & του Διπόλου Δημόσιο Ιδιωτικό. www.greekarchitects.gr, Μάιος 2006

¹⁰ Βενετσιάνου, Όλγα. (2007). “Σημείωμα της Σύνταξης”, Περιοδικό Αρχιτέκτονες, τεύχος 63, Περίοδος Β', Ιούλιος/Αύγουστος 2007

Στην «Κοινωνία των Δικτύων» ο Manuel Castells υποστηρίζει ότι η νέα παγκόσμια κοινωνία απαιτεί στιγμιαίες ροές πληροφοριών, και η σύνδεση μέσα σε πληροφοριακά δίκτυα είναι ζωτική για τα άτομα, τις οργανώσεις και το κράτος. Δεν υπάρχει πλευρά της σύγχρονης ζωής που να παραμένει ανέγγιχτη από την λειτουργία των δικτύων. Αυτό αναγγέλλει μία νέα μορφή κοινωνίας. «Τα δίκτυα αποτελούν την νέα κοινωνική μορφολογία των κοινωνιών μας, και η διάχυση/εξάπλωση της δικτυακής λογικής ουσιαστικά μετατρέπει την λειτουργία των αποτελεσμάτων σε διαδικασίες παραγωγής, εμπειρίας, δύναμης και κουλτούρας.»¹¹ Αυτή η «δικτυακή λογική» επηρεάζει την καθημερινή ζωή. Στην «κοινωνία δικτύων» του Manuel Castells, η κουλτούρα κυριαρχείται από την ηλεκτρονική επικοινωνία. Οι άνθρωποι κατοικούν σε τόπους οι οποίοι βαθμιαία διαχωρίζονται και αποσυνδέονται. Για να είσαι παρών στο πληροφοριακό δίκτυο πρέπει να είσαι «ενεργός» σε αυτό το νέο «χώρο ροών». Η δύναμη έρχεται από την δύναμη να ελέγχεις την σύνδεση μεταξύ δικτύων, όπως και ορίζει ποιες οντότητες είναι παρούσες ή απύουσες από το δίκτυο.

Θεωρεί το δίκτυο ως «ένα σύνολο διασταυρωμένων κόμβων». Ωστόσο, οι κόμβοι δεν είναι απαραίτητα μεμονωμένες μονάδες, αλλά κοινωνικά όντα τα οποία ποικίλουν ριζικά σαν μονάδες, εξαρτώμενες από το δίκτυο που μελετάται. Μεταξύ των παραδειγμάτων, μας δίνει αποθεματικές συναλλαγματικές αγορές (κόμβοι μέσα στο δίκτυο παγκόσμιας οικονομίας), συμμορίες γειτονιών (κόμβοι μέσα στο δίκτυο εμπορίας ναρκωτικών) και κινητές συσκευές (κόμβοι μέσα στο παγκόσμιο νέο δίκτυο μέσων επικοινωνίας). Τα δίκτυα είναι ενεργά και μεσολαβηθέντα από «ταχύτητας φωτός» τεχνολογίες πληροφοριακών λειτουργιών με τον κυρίαρχο ρόλο να έχει ανατεθεί στον χώρο των μέσων (αντί για την πολιτική) στον οποίο η πληροφορία και η επικοινωνία κυκλοφορεί.

Αυτή η περιγραφή της κοινωνίας, με την έμφαση των ροών μεταξύ κόμβων, την αυξανόμενη κατάρρευση της απόστασης,

11 Manuel Castells, The Rise of The Network Society (The Information Age: Economy, Society and Culture Volume1, 1996, σελ. 469

και την αλλαγή απο κάθετες σε οριζόντιες σχέσεις, φέρνει μαζί πολλά από τα κλειδιά ενδιαφέροντος της σύγχρονης κοινωνιολογίας και έχει εκτεταμένη ερμηνευτική αξία.

Η «κοινωνία των δικτύων» παρέχει έναν τρόπο ώστε να μιλήσουμε για τις δυνάμεις παγκοσμιοποίησης, όπως και πιο συγκεκριμένα αλλάζει την επικοινωνία και την σύνδεση μεταξύ ανθρώπων, προδιαγράφοντας την άνοδο ιστοσελίδων κοινωνικής δικτύωσης όπως το Facebook, Instagram, κλπ., τα οποία μοιάζουν να είναι η λογική επέκταση της αυξανόμενης κυριαρχίας των ηλεκτρονικά μεσολαβηθέντων ζώων.

Από την έκδοση του βιβλίου του «The Rise of the Network Society», οι τεχνολογικές υποδομές των ηλεκτρονικών επικοινωνιών έχουν γίνει αυξανόμενα περίπλοκες και ευρέως διασκορπισμένες. Μελετώντας τον σύγχρονο κοινωνικό κόσμο, έχουμε φτάσει στο εν δυνάμει αντίκτυπο μιας τέτοιας επικοινωνίας. Ωστόσο, η εξέλιξη των δικτύων έχει ως αποτέλεσμα ένα ακόμη πιο περίπλοκο (και συχνά δυσνόητο) μοτίβο του κοινωνικού και οικονομικού αντίκτυπου από αυτό που μπορεί να περιμέναμε από την αθροιστική θεωρία του Castells. Για παράδειγμα, η ιδέα ότι το βασικό πρόβλημα ήταν η είσοδος στο δίκτυο- να κάνει τους ανθρώπους ενεργούς (online), προκλήθηκε από μία ανάλυση αυτών που εγκαταλείπουν το ίντερνετ και τους μη-χρήστες. Υιοθετείται λοιπόν, μία θέση απέναντι στην ιδέα το ότι αναπόφευκτα προοδεύουμε σε μια κοινωνία δικτύων ή «εικονική κοινωνία». Ωστόσο, λόγω εν μέρει της εξάπλωσης της κοινωνικής δικτύωσης τα τελευταία χρόνια, η θεμελιώδης ιδέα του ότι τώρα ζούμε σε κοινωνίες μέσα στις οποίες τα άτομα ορίζονται αρχικά από την θέση τους (κατάστασή τους) on/off στο δίκτυο, δείχνει να κρατά σημαντική αξία. Ακόμη και αν ο Castells ενδιαφέρεται πιο πολύ για τις κοινωνικές οντότητες σαν αγορές ή συμμορίες, η έμφαση στις ηλεκτρονικές επικοινωνίες δείχνει ότι αυτοί

«Τα δίκτυα αποτελούν την νέα κοινωνική μορφολογία των κοινωνιών μας, και η διάχυση/εξάπλωση της δικτυακής λογικής ουσιαστικά μετατρέπει την λειτουργία

των αποτελεσμάτων σε διαδικασίες παραγωγής εμπειρίας, δύναμης και κουλτούρας»¹²

¹² Wittel Andreas, "Toward a Network Sociality", Theory, Culture & Society, Δεκέμβριος 2001, σελ. 25

οι πελάτες δικαιολογούνται στο να θέλουν να γνωρίζουν για τις δικτυωμένες κοινωνικές ζωές, είτε για λειτουργίες κοντά στον σχεδιασμό και την ανάπτυξη, ή περισσότερο για από απόσταση ελεγχόμενες αγορές. Με σκοπό να κάνουμε αυτή τη σύνδεση πιο ξεκάθαρη, θα εισάγουμε την ιδέα της «κοινωνικής δικτύωσης», ως μια πιο μικρο-κοινωνιολογική ανάλυση της ιδέας τους Castells. Επίσης, παρέχει μία αντίθεση με το εναλλακτικό μοντέλο των σύγχρονων κοινωνικών σχέσεων που θα υπογραμμίσουμε στη συνέχεια, αυτό του «κοινωνικού αφρού».

Η κοινωνική δικτύωση μπορεί να οριστεί ως η μορφή των κοινωνικών σχέσεων που προκύπτει στην «κοινωνία των δικτύων». Στοχεύοντας κυρίως στις πρόσωπο-με-πρόσωπο συναντήσεις, όσο και στην ηλεκτρονική επικοινωνία, ο Andreas Wittel προτείνει ότι η κοινωνική δικτύωση θα γίνει η «παραδειγματική κοινωνική μορφή» του ύστερου καπιταλισμού και η νέα κουλτούρα της οικονομίας.⁴

Η «κοινωνική δικτύωση» αποτελείται από φευγαλέες και εφήμερες, αλλά επαναλαμβανόμενες κοινωνικές σχέσεις, από στιγμιαίες αλλά έντονες ανακαλύψεις. Έρχεται σε αντίθεση με την κοινωνικότητα, η οποία στηρίζεται στην κοινότητα. Ενώ η κοινότητα στηρίζεται σε δυνατούς, μακροχρόνιους δεσμούς, η ιδέα της κοινωνικής δικτύωσης, αναγνωρίζει την πληροφοριακή δομή των κοινωνικών θεσμών σαν μία πιο βραχυπρόθεσμη συνθήκη, στην οποία οι κοινωνικές σχέσεις βασίζονται στην ανταλλαγή δεδομένων, χρωματιμένων με την έννοια του «κουτσομπολεύω» *"cathing up"*, παρά της αφήγησης *"narrational"*. Σε αυτήν την εθνογραφία μίας νέας βιομηχανίας μέσων, ο Andreas Wittel στο ίδιο άρθρο, ορίζει πέντε χαρακτηριστικά της κοινωνικής δικτύωσης, συνδέοντας την μορφή των κοινωνικών σχέσεων με μια ευρεία κοινωνική αλλαγή.

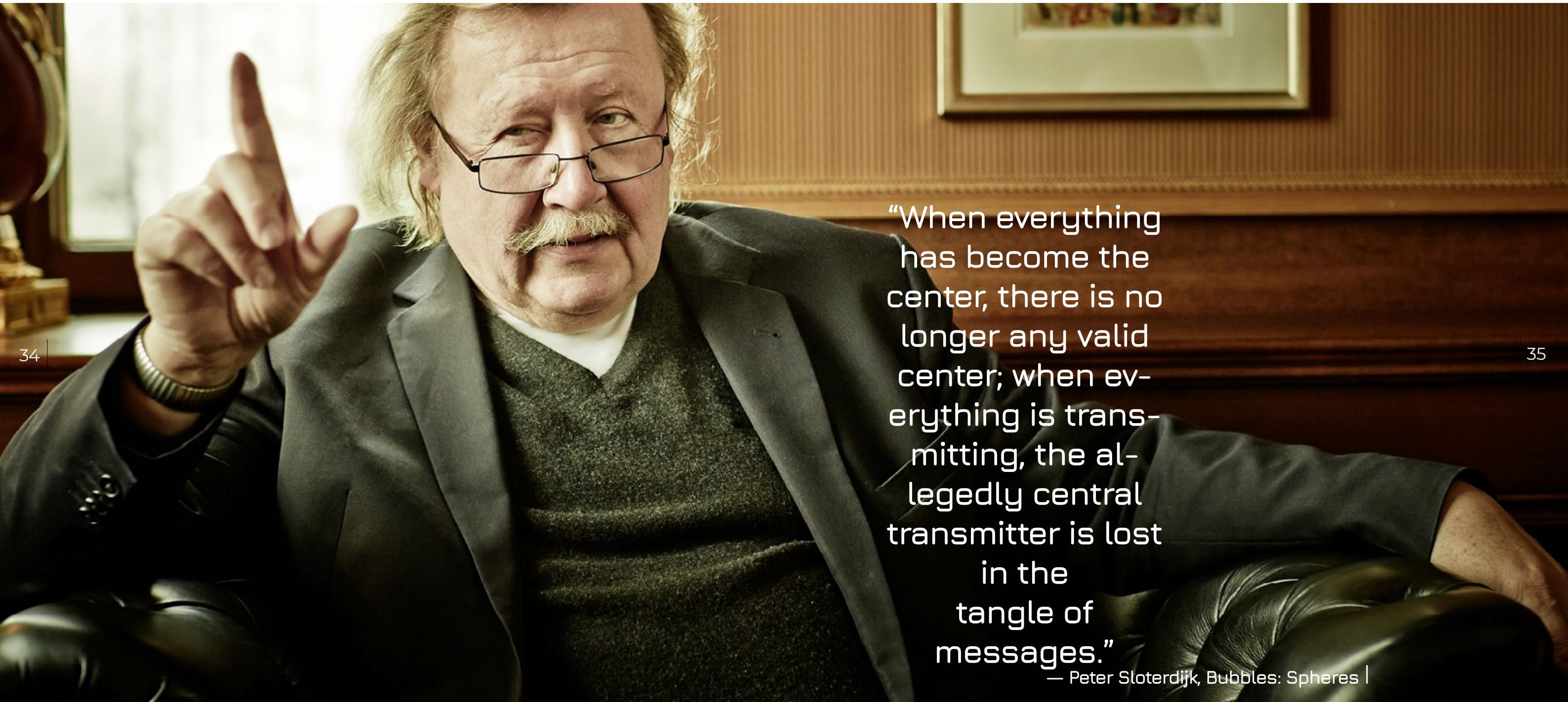
Αρχικά, η κοινωνική δικτύωση είναι στενά συνδεδεμένη με την διαδικασία της εξατομίκευσης “individualisation”, μια διαδικασία κατά την οποία τα άτομα απομακρύνονται από το παραδοσιακό τους συγκείμενο και ζουν σε μεγαλύτερα αποκολλημένα σύνολα κοινωνικών σχέσεων, τα οποία συνεχώς και αντανakλαστικά κατασκευάζονται και ανακατασκευάζονται. Δεύτερον, η κοινωνική δικτύωση χαρακτηρίζεται από έντονες, συγκεντρωμένες, γρήγορες και υπερ-φορτωμένες κοινωνικές σχέσεις. Ως παράδειγμα, μπορούμε να αναλογιστούμε παρατηρήσεις των χρηστών των νέων μέσων, και της προσαγής το να είσαι «καλός χρήστης», όπως για παράδειγμα να διατηρείς έναν μεγάλο αριθμό κοινωνικών επαφών. Το τρίτο σημείο που χαρακτηρίζει την κοινωνική δικτύωση, είναι η διαφοροποίηση μεταξύ αφήγησης και πληροφορίας, στα οποία τα κοινοποιημένα σημεία αναφοράς, που υπονοούνται από μια κοινή αφήγηση, δεν είναι πια παρόντα. Μια αφήγηση ή μια εμπειρικά βασιζόμενη κοινωνικότητα γίνεται μια πληροφοριακή κοινωνικότητα. η πληροφορία σαν νόμισμα. Τέταρτον, ο Wittel, υποστηρίζει ότι υπάρχει μια σύγχυση μεταξύ δουλειάς και παιχνιδιού, η οποία προκαλείται λόγω της ασάφειας των ορίων μεταξύ εργασίας και ιδιωτικής ζωής. Τέλος, υποστηρίζει ότι «η κοινωνική δικτύωση είναι τεχνολογική κοινωνικότητα» στηριζόμενος στο γεγονός ότι η κοινωνικότητα είναι πια ενσωματωμένη στην τεχνολογία επικοινωνίας, και στις εφαρμογές κοινωνικής δικτύωσης (social media), που διαχειρίζονται σχέσεις. Η κοινωνικότητα συνεπώς, έχει από-εδαφοκοποιηθεί και λειτουργεί από απόσταση, είτε μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, είτε μέσω ηλεκτρονικών βάσεων δεδομένων, προσωπικών επαφών και ενδιαφερόντων.

types of social media users

double-tap
to
choose yours

the Selfie Taker	the Animal Lover	the Attention Seeker
the Activist	the Sharer	the Blogger
the Traveller	the Comedian	the Silent Creeper

Σφαιρολογία και
«Κοινωνικός Αφρός»

“When everything
has become the
center, there is no
longer any valid
center; when ev-
erything is trans-
mitting, the al-
legedly central
transmitter is lost
in the
tangle of
messages.”

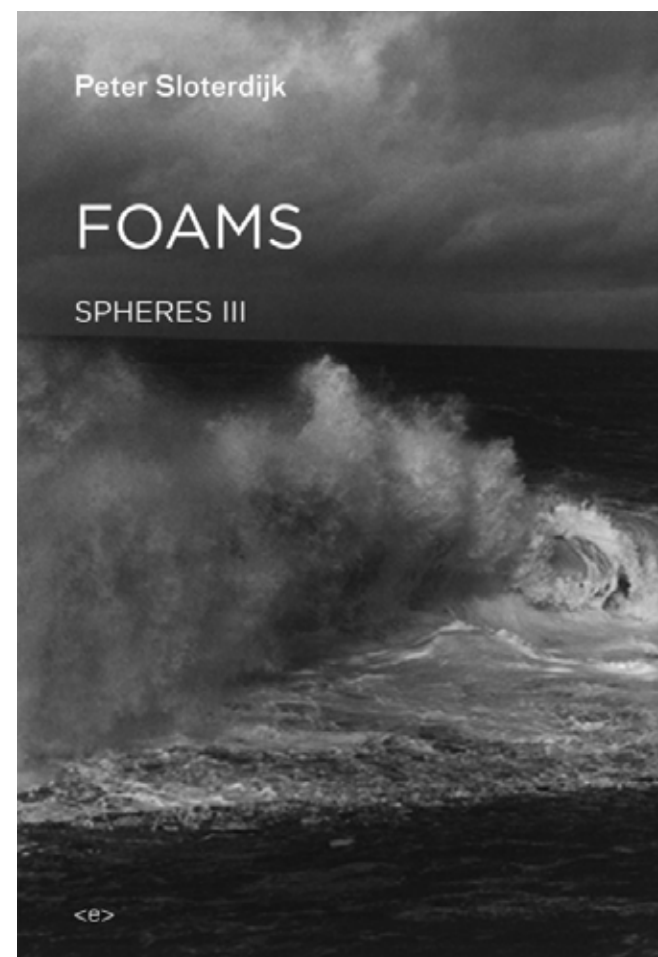
— Peter Sloterdijk, Bubbles: Spheres I

— Πορτραίτο του Peter Sloterdijk/ jcrt.org

Στην θεωρία του Peter Sloterdijk μία πιθανότητα είναι να ξεκινήσουμε να σκεφτόμαστε τους εαυτούς μας όχι σαν να «υπάρχουμε στη γη», αλλά σαν να «υπάρχουμε στον αέρα» και την πόλη ως κάτι άυλο και απροσδιόριστο. Θεωρούμε την υπόθεση/πρόταση του «υπάρχουμε στον αέρα» ως την βασική κατάσταση της ανθρώπινης ύπαρξης, υποστηρίζοντας περισσότερο στο ότι ζούμε σε σφαίρες οι οποίες διατηρούν τις καταστάσεις του αέρα. Αυτό το εγχείρημα/υπόθεση ο Sloterdijk το ονομάζει «Σφαιρολογία». Οδηγεί απευθείας στην σκέψη των ατμοσφαιρών, καθώς στις σφαίρες αυτές αναπνέουμε τον ίδιο αέρα, μοιραζόμαστε τις ίδιες ιδέες, και ούτω καθεξής.

Αντικαθίσταται έτσι η θεώρηση της πόλης ως δίκτυο, με κύριο αντεπιχείρημα την απουσία χωρικότητας, η οποία είναι απόρροια μιας απλουστευτικής δισδιάστατης γεωμετρίας, κατά την οποία το σημείο αποτελεί το βασικό στοιχείο συγκρότησης. Σε αντίθεση με την σημειακή θεώρηση του ατομικού χώρου στο δίκτυο, για τον Sloterdijk, η ατομική μονάδα δεν στερείται επέκτασης καθώς έχει τον χαρακτήρα μικρόκοσμου.

Η Σφαιρολογία, όπως υποστηρίζει και ο ίδιος, είναι μία ριζοσπαστική κριτική του ατομικισμού. Προτείνει ότι «τα ανθρώπινα όντα συνεχώς αλληλεπικαλύπτονται» (συνεντευξη στους Ohanian & Royoux 2005, σελ.225). Ο Sloterdijk εξηγεί το στόχο του να «φέρει την ατμοσφαιρική διάσταση πίσω στην αντίληψη του πραγματικού», για να αναδείξει τον κρίσιμο ρόλο του να βρίσκεσαι-στον-χώρο κατά την εξέλιξη της ανθρωπότητας, από την αρχαία ελληνική αγορά μέχρι τις σύγχρονες μορφές κατοίκησης.

Η τριλογία των σφαιρών του Peter Sloterdijk. Ο πρώτος τόμος εκδόθηκε το 1998, ο δεύτερος το 1999 και ο τελευταίος το 2004.

Η προσέγγιση των σφαιρών στους τρεις τόμους του Sloterdijk είναι σταδιακή. Στον πρώτο τόμο ξεκινά με τις «μικροσφαίρες» [bubbles] ή «φυσαλίδες», στον δεύτερο τόμο εισάγει την έννοια των «μακροσφαιρών» [globes] –ή αλλιώς «φούσκες», έτσι ώστε στον τρίτο τόμο να καταλήξει στο συμπέρασμα ότι η σύγχρονη κοινωνία αποτελείται από ένα εκτεταμένο δίκτυο μικροσφαιρών. Αυτό το δίκτυο το ονομάζει «αφρό» [plural spherology]. Στο «Σφαίρες I», ο συγγραφέας αναπτύσσει το θεωρητικό υπόβαθρο για την κατανόηση των μικροσφαιρών. Αναφέρει ως παράδειγμα, την ενδομήτρια κατάσταση, όπου ο πλακούντας είναι για το έμβρυο μία μορφή συνύπαρξης σε σφαίρα. Τίθεται το ζήτημα αποκοπής του υποκειμένου από αυτή την πρωταρχική μορφή συνύπαρξης και έπειτα αναζητά νέες μορφές αυτής. Η δομή που υπάγει την ύπαρξη μας σε σφαίρες θεωρείται λοιπόν, ως συνέπεια του αποχωρισμού ή αλλιώς της αποδέσμευσης του εμβρύου από τη μητέρα. «Η κατασκευή καταφυγίων δημιουργεί μια σειρά επαναλήψεων της μήτρας σε εξωτερικά περιβάλλοντα.» (Sloterdijk 2009) Στο δεύτερο τόμο, αναλύεται η επέκταση των μικροσφαιρών ως μια ευρύτερη κοινωνιολογική διάσταση. Γεννάται η έννοια της συνύπαρξης σε σφαίρες, η οποία προκύπτει από την ανάγκη του ατόμου για ασφάλεια και προστασία. Η έμφυτη αυτή ανάγκη αρχικά εκφράστηκε με την οργάνωση φυλών. Η ενότητα των ατόμων και η αίσθηση της ομαδικότητας ήταν η προϋπόθεση για προστασία από τους εξωγενείς παράγοντες και κάθε απειλή που μπορεί να προέρχεται από αυτούς. «Με την έλευση του χριστιανισμού, ο ανθρώπινος παράγοντας ως εγγύηση προστασίας, οριακά εξαφανίστηκε καθώς την θέση του πήρε η υπερβατική και μεταφυσική, πανταχού παρουσία.» (Winkel 2012) Συνεπώς η έννοια των μακροσφαιρών [globes] καταδεικνύει την ανάγκη

ύπαρξης μιας μεγαλύτερης δομής που θα εμπεριέχει τα μικρότερα υποσύνολα. Αυτές οι μακροσφαίρες [globes] μπορούν να ποικίλουν σε κλίμακα, ξεκινώντας από μικρότερες όπως αυτές μιας κοινότητας ή και σε μεγαλύτερες όπως το έθνος, η θρησκεία κλπ. Ο καπιταλισμός και η παγκοσμιοποίηση μπορούν να θεωρηθούν ως τέτοια υπερσύνολα. Συμπερασματικά, οι διάφορες μορφές ζωής που συνιστούν οι μονάδες ή ατομικότητες, απεικονίζονται ως φυσαλίδες [bubbles], οι μορφές συλλογικότητας που αποτελούν ένα υπερσύνολο των προηγούμενων εμφανίζονται ως φούσκες [globes] ενώ προκειμένου να εκφραστούν οι συλλογικές μορφές ατομικότητας εισάγεται η έννοια του αφρού [foam]. Η ιδέα της πολυπλοκότητας των σφαιρών και των μολυσματικών σχέσεων τους με την

καθεμία προκαλούν βασικές κοινωνιολογικές υποθέσεις. Ο σχολιασμός του Christian Borch στην ιδέα του κοινωνικού αφρού εξηγεί εν συντομία ότι ο Sloterdijk αντικαθιστά τόσο την ιδέα της κοινωνίας ως «μονο-σφαιρικό δοχείο» και επίσης την «μη-χωρική διαδικασία επικοινωνίας». Δεν τον ενδιαφέρει η ανθρώπινη ταυτότητα του ποιος ή τί είμαι αλλά το πού είμαι. Αυτός ο χώρος είναι πάντα ένας κοινός χώρος, μία σφαίρα, ένα ψυχοκοινωνικό δοχείο σε διάφορες, ιστορικά εξαρτώμενες μορφές. «Το να είσαι στον κόσμο σημαίνει να είσαι σε σφαίρες.» [Sloterdijk, 2009] Η κοινωνία συνεπώς, εξετάζεται ως μία τοπολογική προσέγγιση, και η ατομικότητα θεωρείται ένα τοπολογικό σημείο, το οποίο δεν αποτελεί ένα απλό πολλαπλάσιο μέσα στο σύνολο, αλλά μία πολύπλοκη μονάδα με διαφορετικές κάθε φορά ιδιότητες εξάπλωσης και συσχετισμών.

Εμπλουτίζει την χαϊντεγκεριανή σκέψη του ανήκειν, όχι σε συνάρτηση με τον χρόνο, όπως αυτή αποτυπώνεται στο Being and Time, αλλά σε συσχέτιση με τον χώρο, κάτι που του επιτρέπει να θεωρεί ο ίδιος το έργο του ως μία συνέχεια, ως ένα πιθανό Being and Space. (Schinkel & Noordegraaf-Elens 2011: 12) Για τον Martin Heidegger το να έρχεσαι στον κόσμο συνδέεται με το κτίζειν, συνδεόμενο με την εσωτερική διαδικασία του σκέπτεσθαι και κατοικείν. Ωστόσο, διατυπώνει ότι στην πραγματικότητα το να ανήκεις στον κόσμο δεν πρόκειται για μία αυτοφυή, μοναχική κατάσταση καθώς ενυπάρχουμε πάντα σε κάτι που έχει ήδη κτιστεί. Το χαϊντεγκεριανό είναι [being] για τον Sloterdijk πάντα νοείται ως η συνύπαρξη με τους άλλους [being-alongside-others]. Η χωρική ύπαρξη είναι πάντα μία συν-ύπαρξη, δεν μπορεί ποτέ να είναι απομονωμένη.

Το ανήκειν έχει τόσο χωρικές όσο και κοινωνικές διαστάσεις. Η προσέγγιση του Sloterdijk προσπαθεί να ερμηνεύσει το φαινόμενο της ανθρώπινης εγγύτητας, το να είσαι μαζί με άλλους [human togetherness], πρωταρχικά με όρους κοινών ενεργειών ή άυλων δυνάμεων οι οποίες επενεργούν στους συμμετέχοντες των κοινωνικών σχέσεων παράγοντας «κοινότητες συντονισμού» [communities of resonance].

«Οι σφαίρες είναι κοινοί χώροι αντίληψης και εμπειρίας, μία εσωτερική ζώνη η οποία λειτουργεί σαν ατμόσφαιρα.»¹³ Αυτό το κρίσιμο σημείο στο θεωρητικό πλαίσιο του Sloterdijk εξηγείται στο ότι οι μικρο-σφαίρες δεν επικοινωνούν μεταξύ τους, αλλά η σχέση μεταφοράς μεταξύ σφαιρών είναι μία «απομίμηση» και «μετάδοση», διαδικασίες που χαρακτηρίζονται από πολύ λιγότερο έλεγχο, ή λιγότερο ελεγχόμενες και προβλέψιμες από ένα σύστημα επικοινωνίας σημείο σε σημείο [δίκτυο].

Για αυτόν τον λόγο χρησιμοποιείται η ανάλυση της φυσικής κατασκευής του αφρού, η οποία παρέχει μερικούς περιορισμούς της ατμόσφαιρας, αλλά αυτό που είναι σημαντικό, είναι ο τρόπος με τον οποίο ο αφρός πάντα αλλάζει και μεταλλάσσεται.

Όπως μπορεί να περιμένουμε από έναν στοχαστή ενδιαφερόμενο στο να αναπτύξει μία υποθετική φιλοσοφία του χώρου, ο Sloterdijk είναι συχνά προβληματισμένος με δομές που περιέχουν περιβάλλοντα, και πολλά από τα παραδείγματα στο «Σφαίρες III», κατηγορηματικά εμπλέκονται με την αρχιτεκτονική. Από τις κινητές κατασκευές του Buckminster Fuller σε σύγχρονα μπλοκ διαμερισμάτων, συνδεριακά κέντρα και αθλητικά στάδια.

¹³ "Dasein is a form of 'ecstatic immanence': it is its place, but that place is always already a shared place. And at the same time, it is the 'strong relations' of coexistence that shape the topos of man. [...] What in 20th-century philosophy is called being-in-the-world is actually first of all being-in-spheres. When people are da, they are so in spaces that have opened themselves for them, because these spaces, precisely because people take a living within their form, have offered to these people content, possible extension and duration." (Schinkel & Noordegraaf-Elens 2011: 14)

«Η θεωρία του αφρού προτείνει ότι η αρχιτεκτονική του αφρού, δεν φέρει μόνο συγκεκριμένες συνθήκες του αέρα (μυρωδιές, φως, κλπ.), αλλά ότι αυτές οι συνθήκες του αέρα παράγουν συναισθηματικές συνθήκες στον αφρό οι οποίες μπορούν να μεταφερθούν από μία φούσκα σε άλλες.»

-Borch Christian, Foam architecture: managing co-isolated associations, Economy and Society, Volume 37, σελ.571, 2008

Ο Sloterdijk ενδιαφέρεται στο πως τα κτίρια λειτουργούν ως τρόποι προστασίας των συνόλων συνθηκών αέρα, και της συζήτησης του για τα κτίρια [blocks] διαμερισμάτων είναι χρήσιμη ώστε να αναδειχθεί πως η κοινωνικότητα του αφρού μπορεί να αντικατοπτριστεί σε σχέση με το κτισμένο περιβάλλον. Το κτίριο διαμερισμάτων από μόνο του μπορεί να κατανοηθεί ως ένα «**άκαμπτο σώμα αφρού**» μέσα στο οποίο βρίσκονται τα μεμονωμένα διαμέρισμα. Συν-απομονωμένα στον αφρό, αλλά με κοινούς τοίχους, ενώ ο κάθε αυτόνομος οργανισμός (διαμέρισμα) μπορεί να παραβιαστεί, για παράδειγμα από τους ήχους των γειτόνων. Συγκινησιακές συνθήκες έτσι, μπορούν να μεταφερθούν από τη μία φυσαλίδα [bubble] στην άλλη. Αυτή η τελευταία παρατήρηση υποδεικνύει την επέκταση στην οποία ο Sloterdijk, αντιστέκεται σε οποιαδήποτε θεμελιώδη ατομισμό. Ακόμα και όταν είσαι μόνος σε μια φούσκα, ο Sloterdijk δεν σκέφτεται ένα μοναδικό ανθρώπινο σώμα ως κάτι ολοκληρωτικά ξεχωριστό από τα υπόλοιπα. Σε μία συνέντευξη, εξηγεί την συλλογιστική του: «Προσπαθώ να δείξω πως η κυρίαρχη μορφή του σύγχρονου κάτοικου απαντά σε μία μορφή αντικειμενικότητας μέσω από την οποία το άτομο έχει μάθει να σχηματίζει ένα ζευγάρι με τον εαυτό του. Δεν χρειαζόμαστε απαραίτητα το πραγματικό άλλο για να σχηματίσουμε ένα ζευγάρι[...] Μερικές φορές το σχηματίζουμε σε παράδοξες σχέσεις με απόντες συντρόφους, όπως έχει αποδειχτεί από την μυστικιστική σχέση με τον θεό ή οι σχέσεις από απόσταση. Υπάρχει ακόμη μία δυαδική σχέση μεταξύ της εθνικιστικής ψυχής και του έθνους του, η οποία είναι ένα ατίθανος και ψεύδο-συμπαγής σύντροφος». Ακόμα και η εικόνα ενός μοναχικού εργένη σε ένα

αστικό διαμέρισμα, χαρακτηρίζεται από τον Sloterdijk ως η επιτομή της ατομικής ύπαρξης, ωστόσο μπορεί να ζήσει σε σχέση (in relationship) με το «άτομο το οποίο περιέχει το άθροισμα του μέλλοντος του- υπαρξιακές πιθανότητες»¹⁴ Για τον Sloterdijk ακόμα και τα περιβάλλοντα από ένα μοναδικό άτομο έχουν «ατμόσφαιρα», εφόσον αποτελούν «καταστάσεις αυτό-σχέσεων/αυτό-αλληλεπιδράσεων»¹⁵.

Συνεπώς, κάθε φούσκα δημιουργεί τον δικό της κόσμο. Μία μοναδική φούσκα ωστόσο, δεν είναι ποτέ απολύτως ξεχωριστή από τις υπόλοιπες, όπως τα διπλανά κύτταρα μοιράζονται τον ίδιο τοίχο-όριο, άρα ένα χαρακτηριστικό της κάθε φούσκας είναι μια κοινοποιημένη μεμβράνη και η συν-ευθραστότητα της. Σε μεγαλύτερη κλίμακα, η δημόσια σφαίρα αναπαραστάται ως ένα σύνολο υπεράριθμων μικροσφαιρών - φυσαλίδων, οι οποίες συνεχώς διασταυρώνονται και αλληλεπικαλύπτονται. Αυτή η πολυπλοκότητα ανάμεσα στα εσωτερικά και εξωτερικά περιβάλλοντα, ανταποκρίνεται στην εξέλιξη της δημόσιας σφαίρας και της σχέσης της με το δημόσιο χώρο, αφού πράγματι σήμερα, είναι «ο κατεξοχήν χώρος διαπραγμάτευσης της σχέσης ανάμεσα στο εσωτερικό και το εξωτερικό σύμπαν»¹⁶

14. Melik Ohanian, *Cosmograms*, Sterneberg Press, 2005, σελ. 225

15. Borch Cristian, *Foam architecture: managing co-isolated associations*. Economy and Society, 2008, σελ. 559

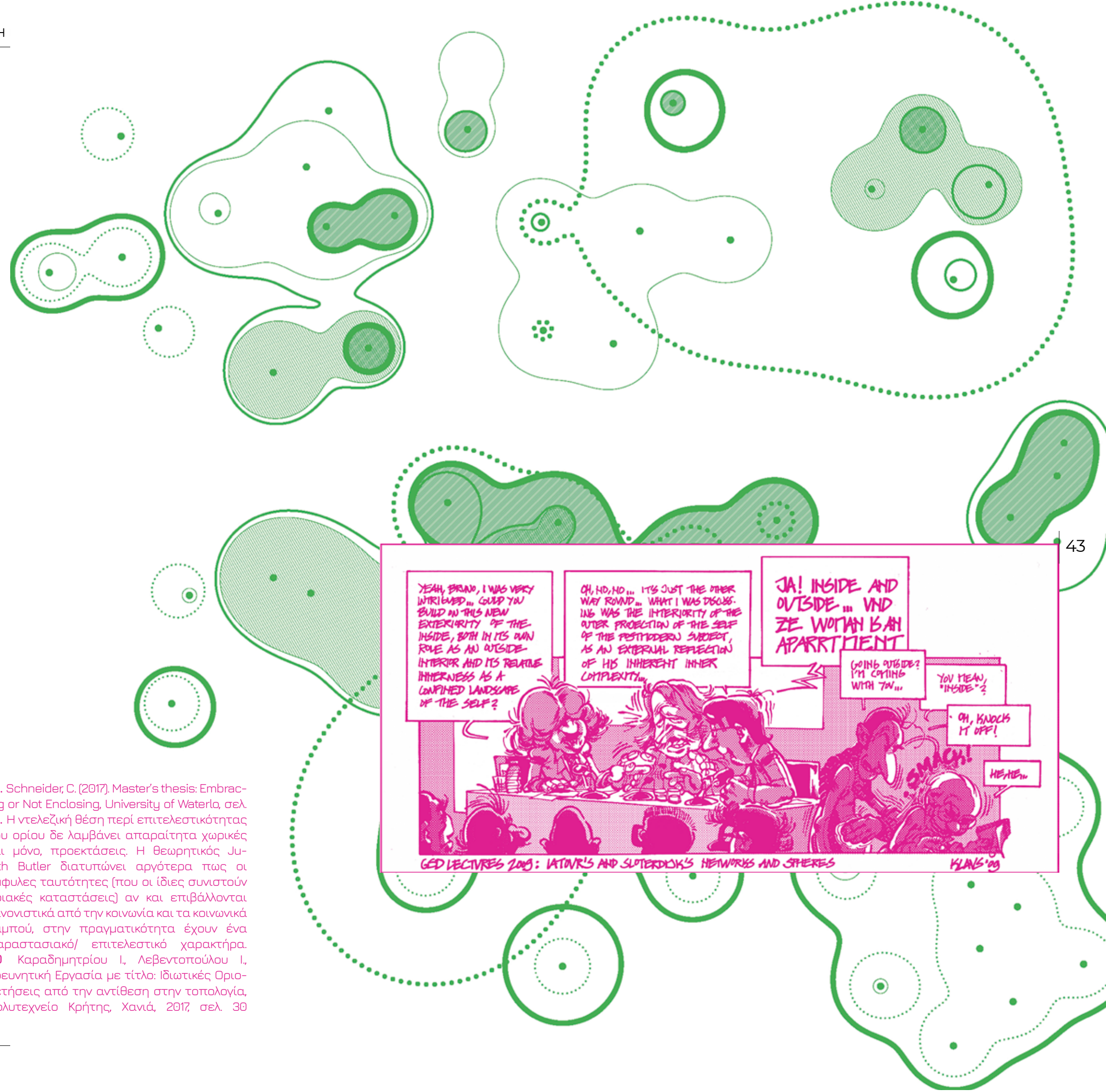
16. Δήμητρα Χατζησάββα, *Δημόσιος Χώρος-Δημόσια Σφαίρα: Διαφορές Όρια και χωρικός σχεδιασμός*: Public Space: Δημόσιος Χώρος ...Αναζητείται, Cannot Not Design, 2011, σελ. 24

17. Schinkel, W. & Noordegraaf-Elens, L. (2011). 'Peter Sloterdijk's Spherological Acrobatics: An Exercise in Introduction', στο W.Schinkel & L.NoordegraafEelens (επιμ.), In *Medias Res: Peter Sloterdijk's Spherological Poetics of Being*. Amsterdam: Amsterdam University Press, σελ. 7-28

Ο αφρός όντας ένα σύνολο πολλών φυσαλίδων, οι οποίες ενώ μπορεί να γειτνιάζουν, διατηρούν την αυτονομία τους, ο Sloterdijk τις αποκαλεί «συν-απομονωμένες ενώσεις». Η εφαρμογή αυτής της μεταφορικής θεωρίας ως οργανωτική δομή μπορεί να αποδώσει με έναν τρόπο την σύγχρονη έννοια της δημόσιας σφαίρας, η οποία κατά βάση έχει μεταλαχθεί από την παρύσφρηση του ιδιωτικού σύμπαντος στο δημόσιο. Όπως αναφέρθηκε και στην προηγούμενη ενότητα, η έντονη εισχώρηση των τεχνολογιών στην καθημερινότητα των ατόμων και η πρόταξη του ενικού τρόπου ζωής, έχουν ως αποτέλεσμα η δημόσια σφαίρα να απωλέσει τη δυνατότητα να συγκεντρώνει και να συνδέει τους ανθρώπους και να συνδέεται σχεδόν αποκλειστικά με την εκπλήρωση των ατομικών αναγκών. Με τη θεωρία του Sloterdijk, το να βρίσκεσαι σε ένα αστικό περιβάλλον και η εγγύτητα που προκύπτει από αυτό, είτε τοπολογικά είτε μέσω των σύγχρονων τεχνολογιών, μεταφράζεται ως μια αναπάντεχη συνεχής αλληλεπίδραση δημόσιας και ιδιωτικής σφαίρας, χωρίς σαφή όρια. Οι «τόποι» του ανθρώπου αποτελούν πια την μόνη αναγνωρίσιμη έννοια, οι οποίοι είναι ταυτόχρονα εσωτερικοί και εξωτερικοί, δηλαδή η έννοια του «εξωτερικού» [outside], σαν μία καθαρή συνθήκη δεν υπάρχει. Όχι μόνο η ιδιωτική σφαίρα του σύγχρονου ανθρώπου είναι ολοκληρωτικά έξω αλλά και το ίδιο το γεγονός της ύπαρξης σε φυσαλίδες [bubbles] πάντα σημαίνει την ύπαρξη στο μεταίχμιο του μέσα και έξω. «Είμαστε σε ένα έξω που κουβαλά εσωτερικούς κόσμους»¹⁷

Μια νέα τοπολογία ορίζεται, όπου η απόσταση παύει να αποτελεί μετρήσιμη συνιστώσα, και η φυσική εγγύτητα δεν λαμβάνει κάποιο χωρικό αποτύπωμα. «Η σύγχρονη συνθήκη ορίζεται, πλέον περισσότερο από στιγμιαίες συνδέσεις παρά από την ίδια την φυσική απόσταση: διατρέχεται από περάσματα τόσο φυσικά όσο και ψηφιακά.»¹⁸ Η ίδια η έννοια του ορίου δεν αποτελεί πλέον έναν χώρο περι-ορισμού αυτόνομων ή άρθρωσης αντιθετικών εννοιών. Το όριο σύμφωνα με τον Gilles Deleuze μεταξύ μέσα/έξω, εγώ/άλλος, υποκείμενο/αντικείμενο δεν είναι κάτι που πρέπει να υπερβούμε, να το παραβιάσουμε, αλλά να το διασχίσουμε. [...]Πρόκειται λοιπόν για τον πραγματισμό του ορίου, το όριο επιτελείται συνεχώς.¹⁹ «Η μετάβαση όπου δύο όροι συνδέονται χωρίς να παθαίνουν τίποτα (το παράδειγμα του παραθετικού collage) παραχωρεί την θέση της στη μετάλλαξη όπου δεν ενδιαφέρουν οι δύο όροι, αλλά η σχέση τους, αυτή που δημιουργεί γίνεσθαι, αμοιβαία παθήματα, αλλαγές.»²⁰ Σε αυτήν την συνθήκη λοιπόν, η «Σφαιρολογία» του Sloterdijk έρχεται να επιβεβαιώσει την σημερινή σχέση δημόσιας σφαίρας και δημόσιου χώρου.

18. Schneider, C. (2017). Master's thesis: Embracing or Not Enclosing, University of Waterloo, σελ. 19. Η ντελεζική θέση περί επιτελεστικότητας του ορίου δε λαμβάνει απαραίτητα χωρικές και μόνο, προεκτάσεις. Η θεωρητικός Judith Butler διατυπώνει αργότερα πως οι έμφυλες ταυτότητες (που οι ίδιες συνιστούν οριακές καταστάσεις) αν και επιβάλλονται κανονιστικά από την κοινωνία και τα κοινωνικά ταμπού, στην πραγματικότητα έχουν ένα παραστασιακό/ επιτελεστικό χαρακτήρα.
20. Καραδημητρίου Ι., Λεβεντοπούλου Ι., Ερευνητική Εργασία με τίτλο: Ιδιωτικές Οριοθετήσεις από την αντίθεση στην τοπολογία, Πολυτεχνείο Κρήτης, Χανιά, 2017, σελ. 30

02.

Διαταραχές και διευρύνσεις της σχέσης δημοσίου χώρου και δημόσιας σφαίρας

45

Η σχέση της δημόσιας σφαίρας με τις σύγχρονες τεχνολογίες και οι πιθανές επιπτώσεις των διάφορων εφαρμογών στη δημόσια ζωή αποτελεί αντικείμενο προβληματισμών ως προς την εξέλιξη του δημόσιου χώρου. Τίθενται ζητήματα συμβολής της τεχνολογίας στην υποβάθμιση και σταδιακή συρρίκνωση του δημόσιου χώρου, ταυτόχρονα με τη δυνατότητα για δημιουργία νέων συνθηκών δημοσιότητας και κοινωνικής αλληλεπίδρασης. Η άμεση πρόσβαση κι επικοινωνία που προσφέρουν τα νέα μέσα, οι σύγχρονοι διαμεσολαβητές, είναι η βασική «απειλή» για τη διάχυση της ιδιωτικής στη δημόσια σφαίρα και τη σταδιακή κατάλυση του δημόσιου χώρου. Ο προβληματισμός έγκειται στο αν η νέα αστική κινητικότητα μπορεί να αποτελέσει έναυσμα για την κατανόηση του δημόσιου χώρου ως μια μη στατική αλλά μια έννοια με περιθώρια εξέλιξης, ένα πεδίο υβριδικών ανταλλαγών μεταξύ συλλογικού και ατομικού.

44

Η ΣΥΡΡΙΚΝΩΣΗ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΧΩΡΟΥ στην ψηφιακή εποχή

Στη σύγχρονη συνθήκη, η σύγκλιση δημόσιας σφαίρας και δημόσιου χώρου αποτελεί μια παρελθοντική κατάσταση. Στην ψηφιακή εποχή, η δημοσιότητα προκύπτει πλέον από μη χωρικά πλαίσια της δημόσιας σφαίρας. Με τις εφαρμογές των smartphones, καθώς και με την ψηφιακή πλέον κοινωνική δικτύωση, δηλαδή τα στοιχεία που επαναπροσδιόρισαν τη λογική των χωρικών ορίων, οι άνθρωποι συνδέονται κοινωνικά μέσω εικονικών χώρων, ενώ η πρόσβαση σε δημόσιους χώρους για να συμμετάσχουν σε μια δημόσια συζήτηση δεν είναι απαραίτητη. Μπορούμε πλέον να αναφερόμαστε σε μια υβριδική και ρευστή συνθήκη μετάβασης από τον υλικό/πραγματικό χώρο στον άυλο/εικονικό και αντιστρόφως. Το γεγονός ότι τα ψηφιακά δίκτυα αποτελούν επέκταση, ή μάλλον, βασικό στοιχείο της καθημερινής ζωής, οδηγεί στην δημιουργία ενός τοπίου: αυτού της μεσολάβησης των ψηφιακών τεχνολογιών. Με τον επαναπροσδιορισμό των χωρικών δομών προκύπτει και η ανατροπή της σχέσης δημόσιου - ιδιωτικού. Η συνεχής εξέλιξη των ψηφιακών τεχνολογιών και των αντίστοιχων εφαρμογών, επιφέρει μεταβολές στον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι αλληλεπιδρούν μεταξύ τους και με τον φυσικό χώρο που τους περιβάλλει²¹.

Η ίδια η δομή των ανθρώπινων κοινωνικών δικτύων έχει μεταβληθεί. Σύμφωνα με τον K. N. Hampton, «The Social Life of Wireless Urban Spaces: Internet Use, Social Networks, and the Public Realm», «το διαπροσωπικό συστατικό της δημόσιας σφαίρας έχει γίνει εντελώς ιδιωτικό». Υποστηρίζει ότι η πρόταξη της ιδιωτικότητας οφείλεται στη δημιουργία στενών, ομογενών δικτύων, που έρχονται σε πλήρη αντίθεση με την ανάγκη για «πολλότητα», με την έννοια της μοναδικότητας στη δημόσια σφαίρα. Σε αυτήν την περίπτωση, ο αστικός δημόσιος χώρος δεν αποκλείεται εντελώς, αλλά παραμένει λιγότερο συμμετέχων σε κοινωνικά ζητήματα.

Η ανάπτυξη της ψηφιακής τεχνολογίας δημιουργεί μια διαπλεκόμενη και υβριδική σχέση δημόσιας και ιδιωτικής σφαίρας. Η ιδιωτικότητα, η τοποθεσία, οι χωρικές δομές, είναι έννοιες που αποκτούν άλλη σημασία στην ψηφιακή εποχή. Ο εκμηδενισμός των αποστάσεων μέσω του διαδικτύου έδωσε τη δυνατότητα μεγάλο μέρος των δραστηριοτήτων να πραγματοποιούνται ανεξαρτήτως τοποθεσίας, δημόσιου ή ιδιωτικού χώρου. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα, μέσω των προσωπικών συσκευών, να εισβάλλει η ιδιωτική σφαίρα στη δημόσια και αντιστρόφως.

Η κατοικία, κατεχορήν χώρος ιδιωτικότητας και οικειότητας, μετατρέπεται μέσω της οθόνης σε χώρο εργασίας, εκπαίδευσης, οικονομικών συναλλαγών, κοινωνικών αλληλεπιδράσεων και ωσμώσεων, δημόσιων δραστηριοτήτων. Κατά μια έννοια, η οθόνη της εκάστοτε συσκευής μετατρέπεται σε φυσικό όριο ανάμεσα στις δύο σφαίρες. «Ο οικιακός χώρος δεν αποτελεί πια τον αποκλειστικό χώρο έκφρασης των οικογενειακών σχέσεων από την στιγμή που κάθε μέλος της οικογένειας εισάγει στο σπίτι το δίκτυο των κοινωνικών επαφών του.»²²

²¹, Καραδημητρίου Ι., Λεβεντοπούλου Ι., Ερευνητική Εργασία με τίτλο: Ιδιωτικές Οριοθετήσεις από την αντίθεση στην τοπολογία, Πολυτεχνείο Κρήτης, Χανιά, 2017, σελ. 75
²², 'Ο.π.: σελ.73

Η πρόταξη της ιδιωτικής σφαίρας στη δημόσια, καθώς και η μετατόπιση του βάρους από τον πραγματικό στον ψηφιακό κόσμο, συμβάλλουν στη σταδιακή συρρίκνωση του δημοσίου χώρου. Η ιδιωτική ζωή μετατρέπεται σε δημόσιο συμβάν, που διαθέτει όλες τις ψηφιακές δυνατότητες για να προβληθεί στο δημόσιο βλέμμα. Τα σύγχρονα μέσα κοινωνικής δικτύωσης επιτρέπουν την εκούσια έκθεση της ιδιωτικής σφαίρας στη δημόσια, δίνοντας τη δυνατότητα στον κάθε χρήστη να δημιουργήσει το δικό του ιδανικό προσωπείο στον ψηφιακό δημόσιο μετά-χώρο. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Προκάκης Γεώργιος, στο άρθρο του Video ergo sum, «...αυτό πάντως που προκύπτει είναι μια λαίλαπα κοινοποίησης του τετριμμένα ιδιωτικού σε κάθε είδος διαθέσιμου (δημόσιου) βήματος, όχι μόνο ιδεατού (τηλεόραση, διαδίκτυο), αλλά και πραγματικού (κινητά τηλέφωνα)». Το ιδιωτικό σύμπαν του καθενός δημοσιοποιείται, με αποτέλεσμα να λειτουργεί σαν «ηθοποιός μέσα στην ίδια του τη ζωή»²³. Η σύγχρονη συνθήκη της δημόσιας σφαίρας μπορεί να θεωρηθεί ως ένα είδος theatrum mundi, όπου τα εικονικά προσώπια καθιστούν τα όρια των δύο σφαιρών εξαιρετικά ασαφή και δυσδιάκριτα. Τα μεταξύ τους όρια πλέον σχεδόν εξαφανίζονται, μεταφέροντας την ιδιωτική σφαίρα σε κάθε σημείο του δημόσιου χώρου. Οι μμητικές πρακτικές, που κατευθύνουν μια συμπεριφορά προσαρμογής, καθιστούν τη δημόσια σφαίρα ως την κοινωνική σφαίρα ικανοποίησης των βιολογικών αναγκών, θέση που παραπέμπει στην ιδιωτική σφαίρα της «χρείας» κατά την Arendt.

23. Βενετσιάνου, Όλγα (2007). "Σημείωμα της Σύνταξης", Περιοδικό Αρχιτέκτονες, τεύχος, Περίοδος Β', Ιούλιος/Αύγουστος 2007

Julia's Twitter, φωτογράφος John Yugi johnyugi.com

Ο δημόσιος χώρος κυριαρχείται και καταπατάται από όλο και περισσότερες ιδιωτικές λειτουργίες. Ο ιδιωτικοποιημένος δημόσιος χώρος δημιουργεί «θύλακες απομόνωσης», αποκλείοντας λειτουργίες της δημόσιας σφαίρας και δημιουργώντας μια σκηνοθετημένη και ελεγχόμενη πόλη στο εσωτερικό τους. Σήμερα, «το αστικό τοπίο αποκτά όλο και περισσότερο τη φύση ενός χώρου που είναι διαπραγματεύσιμος μόνο με οικονομικούς όρους»²⁴. Η διαφήμιση και η προώθηση της κατανάλωσης, που γίνεται πολύ πιο αποτελεσματικά με τα σύγχρονα μέσα, αλλιώνει το χαρακτήρα του δημόσιου χώρου, αντικαθιστώντας τον από χώρους ανεπαρκείς για κοινωνικές αλληλεπιδράσεις και ωσμώσεις, αφού πολλές κοινωνικές ομάδες αποκλείονται. Το πεδίο ελεύθερης πρόσβασης αντικαθίσταται από τον πλασματικό δημόσιο χώρο με αντίτιμο, που προσφέρει μοναδικό τρόπο κοινωνικοποίησης την κατανάλωση. Η Παναγιωτοπούλου Βασιλική, στο άρθρο «Από τη Villa Savoye στο σπίτι του Μεγάλου Αδελφού», ερμηνεύοντας τη σύγχρονη ανθρώπινη συμπεριφορά, αναφέρει: «Βιοπαλαιστής και στοχαστής, πρόσφυγας του σύγχρονου κόσμου, προσπαθεί να ξεφύγει, να περισώσει την ανωνυμία του, καταπάνω του όμως επελάυνει η γενιά του "αντίχειρα", η οποία μπορεί να απομονωθεί σε να τεράστιο κλουβί-εμπορικό κέντρο και την ίδια στιγμή αισθάνεται ότι βρίσκεται με τους αγαπημένους φίλους, όταν στο δωμάτιο δεν υπάρχει άλλος».¹⁶ Η αίσθηση της ανασφάλειας που επικρατεί στις σύγχρονες πόλεις, και η ψευδαίσθηση του δημόσιου χώρου, ενισχύουν την ανάγκη των

24. Ανδριωτάκης Μανώλης, Σχέδια Πόλης, εκδ. Νεφέλη, Αθήνα, 2005

25. Παναγιωτοπούλου Βασιλική, «Από τη Villa Savoye στο σπίτι του Μεγάλου Αδελφού», Περιοδικό Αρχιτέκτονες, τεύχος 63, Περίοδος Β', Ιούλιος/Αύγουστος 2007

26. Προκάκης Γεώργιος, «Video Ergo sum», Περιοδικό Αρχιτέκτονες, τεύχος 63, Περίοδος Β', Ιούλιος/Αύγουστος 2007

ατόμων για συμμετοχή σε εμπορικά κέντρα και συγκροτήματα αναψυχής.

Με το πρόσχημα της πρόληψης της εγκληματικότητας και της εγκαθίδρυσης του αισθήματος της ασφάλειας, ο δημόσιος χώρος μετατρέπεται σε χώρο παρακολούθησης, στον οποίο μετέχουμε εκούσια με την έκθεση της ιδιωτικής ζωής στο δημόσιο βλέμμα. Μια κοινωνία της διαφάνειας, όπου παραδίδεται ο δημόσιος χώρος στην ψηφιακή εποχή. Ο έλεγχος της ιδιωτικής και προσωπικής ζωής, και η παρακολούθησή τους, ακυρώνει θεμελιώδη δικαιώματα και ελευθερίες, την ίδια στιγμή που εγκαθιδρύει το πλασματικό αίσθημα της ασφάλειας. Η ελευθερία στην οποία αναφερόταν η Arendt ως προς τη δημόσια και ταυτόχρονα πολιτική σφαίρα, σήμερα έχει πάρει άλλη μορφή - αυτήν της επιβολής της ιδιωτικότητας. Η σύγχρονη έννοια της ελευθερίας είναι συνδεδεμένη με τη δυνατότητα των ανθρώπων να οργανώνουν την ιδιωτική τους ζωή άνευ παρεμβάσεων. Το μέχρι πρότινος σημείο πρόσβασης που προσέφερε η αρχιτεκτονική, τα ανοίγματα των όψεων, δίνουν τη θέση τους σε νέο φίλτρο, λιγότερο ορατό αλλά περισσότερο ισχυρό. Ο νέος διαμεσολαβητής, προσφέρει μεγαλύτερη εμβέλεια ελέγχου στο «εσωτερικό», χωρίς κανένα χωρικό ή χρονικό περιορισμό. «Ίσως ο δημόσιος χώρος να μετατρέπεται σε ένα σύγχρονο Πανόπτικον»²⁶, χάρη στις νέες δυνατότητες της τεχνολογίας, που υπενθυμίζουν την ύπαρξη του επίμονου βλέμματος της κάμερας και τη συνεχή συλλογή, καταγραφή και το συσχετισμό δεδομένων.

Hyperreality

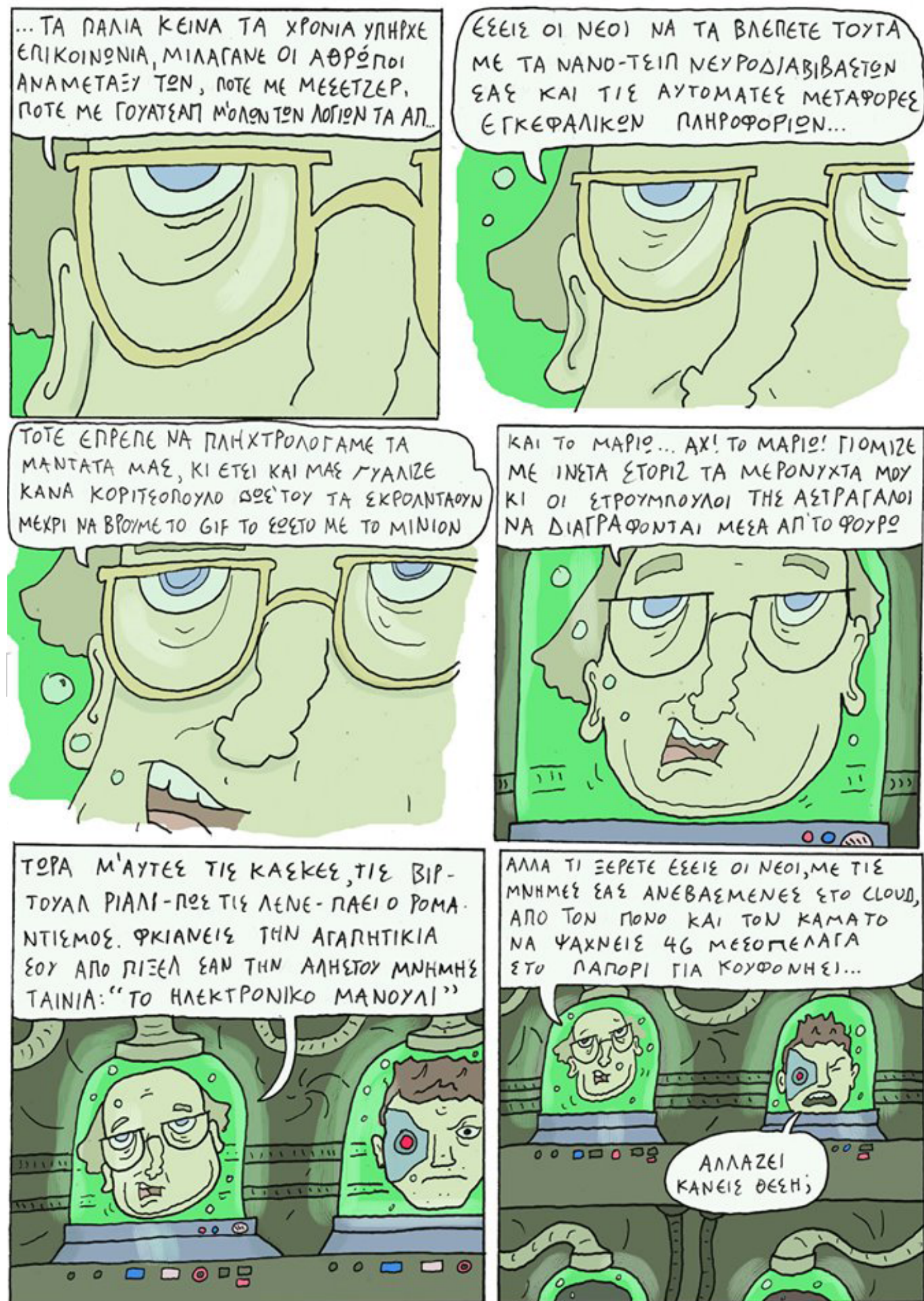
Keiichi Matsuda, 2016

Στην ταινία μικρού μήκους «Hyperreality», ο Keiichi Matsuda δημιουργεί μία αποπροσανατολισμένη, ακόμη και καταπιεστική απεικόνιση της καθημερινής ζωής με την επιβολή της επαυξημένης πραγματικότητας. Τοποθετημένη στην κολομβιανή πόλη Medellín, οι αισθήσεις του πρωταγωνιστή, μέσω μιας εμφυτευμένης τεχνολογίας, βομβαρδίζονται από έναν κατακλυσμό διαφημίσεων, παιχνιδιών, μουσικών βίντεο, κινουμένων σχεδίων και χιουμοριστικών απεικονίσεων της αρχιτεκτονικής και της φύσης, που παράγονται από ένα κερδοσκοπικό περιβάλλον.

Εξατομικευμένες λειτουργίες και περιεχόμενο ανάλογα τον χρήστη

Κόμικ από την σειρά «Κουραφέλκυθρα»
luben.tv/nerdcult/kourafelkithra

«Σε απευθείας σύνδεση συμβαίνουν πια τα πάντα.»²⁷ Η ψηφιακή εποχή και το διαδίκτυο, πανταχού παρόντα, είναι έτοιμα να αποπροσανατολίσουν τους μονίμως συνδεδεμένους και δικτυωμένους χρήστες του και να τους μυήσουν στον κόσμο του θαύματος. Αυτή η συνθήκη, επιτυγχάνει τόσο την προβολή του δημόσιου στο ιδιωτικό στη θεαματική του μορφή, όσο και την είσοδο του ιδιωτικού στο δημόσιο, με τη μορφή της εικόνας. Στη σύγχρονη πόλη-οθόνη η εμπειρία του χώρου εγκλωβίζεται στην πρόσληψη της εικόνας του. «Η κοινωνική ζωή προβάλλεται σαν μια σειρά στιγμιότυπα χωρίς ειρμό και συνοχή, σαν μια σειρά πλάνα εκτός τόπου και χρόνου. Έτσι οι σύγχρονες εικόνες χωροποιούν την ανθρώπινη δράση, ανάγοντας τη ζωή στο σκηνικό της.»²⁸

Εξάλλου, η ταχύτητα που απαιτεί η ψηφιακή εποχή επιτυγχάνεται με το πιο διανοητικά προσιτό μέσο, την εικόνα. Είναι γεγονός ότι η γνώση ως επί το πλείστον απεικονίζεται. Στο άρθρο του Γιώργου Προκάκη που προαναφέρθηκε, σκιαγραφείται η σύγχρονη εξουσία του θαύματος «Αντί αυτού το *image* δίνεται κατά κανόνα αυτούσιο, έτοιμο, απροκάλυπτο – ως εκ τούτου με πολύ μικρό δυναμικό γοητείας. Αυτό συνήθως εννοούμε όταν σε συσχετισμό μιλάμε για χυδαιότητα».

Ο ρόλος που διαδραματίζει ο δημόσιος ρόλος σήμερα σχετίζεται άμεσα με την αντίληψη που έχει ο σύγχρονος άνθρωπος για αυτόν, στα πλαίσια του βίου που αναπτύσσει στην ψηφιακή εποχή. Η απαξίωση του σύγχρονου υποκειμένου για το δημόσιο χώρο, προκύπτει από τη σύνδεσή του με τις έννοιες του ατομικισμού/ναρκισσισμού, της απομόνωσης, της παθητικότητας και της ομογενοποίησης, έννοιες που αναπτύσσονται απρόσκοπτα στις ψηφιακές εφαρμογές. Το αστικό τοπίο χαρακτηρίζεται από την ανωνυμία, το συνωστισμό, το πλήθος και κατ' επέκταση την καταπάτηση του ιδιωτικού χώρου. Σε αυτές τις συνθήκες, ο άνθρωπος καταλήγει να αισθάνεται μοναξιά και απομόνωση, ιδανική κατάσταση για την επιρροή από πρότυπα της ψηφιακής εποχής για τη διαμόρφωση της ταυτότητάς του. Για την αναζήτηση της ταυτότητας του σύγχρονου ανθρώπου, χαρακτηριστικά αναφέρει ο Γεώργιος Μ. Σαρηγιάννης, στο άρθρο «Η διαχείριση του δημόσιου και ιδιωτικού χώρου από τις δυνάμεις καταστολής της εξουσίας», «[...] προσωπικός χώρος ανάγεται στο καταφύγιο όπου ο άνθρωπος επανακτά την ατομική του ταυτότητα, ενώ παράλληλα οι δημόσιοι χώροι μεταβάλλονται σε χώροι αγοραίας αναψυχής ή παράγονται ως αρχιτεκτονικό έκθεμα χωρίς χρήση»²⁹.

27 Παναγιωτοπούλου Βασιλική, «Από τη Villa Savoye στο σπίτι του Μεγάλου Αδερφού», Περιοδικό Αρχιτέκτονες, τεύχος 63, Περίοδος Β', Ιούλιος/Αύγουστος 2002
28 Σταυρίδης Σταύρος, «Από την πόλη οθόνη στην πόλη σκηνή», Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2009
29 Σαρηγιάννης Γεώργιος, «Η διαχείριση του δημόσιου και ιδιωτικού χώρου από τις δυνάμεις καταστολής της εξουσίας», Περιοδικό Αρχιτέκτονες, τεύχος 63, Περίοδος Β', Ιούλιος/Αύγουστος 2002

ΕΠΑΝΕΝΕΡΓΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΣΦΑΙΡΑΣ ΜΕΣΩ ΨΗΦΙΑΚΩΝ ΕΦΑΡΜΟΓΩΝ

Εισαγωγή

Η διπλή ιδιότητα της σύγχρονης πόλης είναι γεγονός, και επισφραγίζεται από τις διάφορες ονομασίες που πλέον της αποδίδονται: «meta-city», «mediapolis», «network city», «software-sorted cities». Η υλική, πραγματική πόλη με τις πλατείες, τις γειτονιές και τους δρόμους, επαυξάνεται με ένα νέο layer, αυτό των δικτύων ψηφιακής επικοινωνίας, πληροφόρησης και παρατήρησης. Ο ψηφιακός κόσμος γίνεται ολόένα και περισσότερο χωρικός, μέσω του αναπτυσσόμενου διαδικτύου των πραγμάτων. Πλέον, μοιάζει ανέφικτο να αναφερόμαστε στην έννοια της πόλης χωρίς να λαμβάνεται υπόψιν ο ταχύτατα εξελισσόμενος άυλος ψηφιακός κόσμος.

Οι κοινωνικές σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων, η επικοινωνία, η αλληλεπίδραση του ατόμου με την πόλη και η αντίληψή του για αυτήν, είναι καταστάσεις που έχουν μεταβληθεί και επηρεαστεί από την παρουσία των ψηφιακών διαμεσολαβητών. Στην πραγματικότητα, ο δημόσιος χώρος και ο σχεδιασμός του αντιμετωπίζουν την επανεξέταση των βασικών τους αρχών, μέσα από το συνδυασμό του αστικού τοπίου με το ροϊκό και πανταχού παρών κόσμο των Τεχνολογιών της Επικοινωνίας και της Πληροφόρησης. Ο δημόσιος χώρος της ψηφιακής εποχής απαιτεί για τους αστικούς σχεδιαστές να αντιληφθούν την επιρροή αυτής της μεταβολής, και να αναζητήσουν

«Αυτή είναι μια θεμελιώδης άποψη του κόσμου. Όταν χτίζεις ένα πράγμα, δεν μπορείς απλώς να το οικοδομήσεις μεμονωμένα, αλλά πρέπει να επισκευάσεις και τον κόσμο που βρίσκεται γύρω του, και μέσα σε αυτόν, ώστε ο ευρύτερος κόσμος σε αυτόν τον τόπο να γίνεται πιο συνεκτικός, και πιο ολοκληρωμένος; Έτσι, αυτό που φτιάχνετε παίρνει τη θέση του στον ιστό της φύσης, καθώς το κάνετε.»

Alexander Christopher, *A Pattern Language: Towns, Buildings, Constructions*, OUP USA, 1977

τρόπους με τους οποίους μπορούν να συνδυάσουν τον πραγματικό/υλικό με τον ψηφιακό/άυλο κόσμο. Ένας τέτοιος συνδυασμός οδηγεί στη δημιουργία ενός υβριδικού δημόσιου χώρου, που διατηρεί τα φυσικά χαρακτηριστικά του αστικού τοπίου ενώ ενσωματώνει τις πτυχές ενός αναπτυσσόμενα ψηφιακού κόσμου.

Σε αυτήν την ενότητα, επιχειρείται η αναζήτηση των δυνατοτήτων των ψηφιακών εφαρμογών στη δημιουργία ενός νέου, υβριδικού αστικού περιβάλλοντος, ως προσπάθεια αντιμετώπισης της συρρίκνωσης του δημόσιου χώρου που αναλύθηκε στην αρχή του κεφαλαίου. Εξετάζεται αν η ενσωμάτωση των ψηφιακών τεχνολογιών στο πραγματικό αστικό περιβάλλον μπορεί να αποτελέσει έναν εναλλακτικό τρόπο συμμετοχής στον πολιτικό λόγο και στις πολιτικές δράσεις στον αστικό χώρο, επανανεργοποιώντας το ρόλο της δημόσιας σφαίρας, μέσα από την ανάλυση παραδειγμάτων εφαρμογών που δημιούργησαν μια υβριδική κατάσταση ψηφιακού-πραγματικού με στόχο ένα δίκτυο οριζόντιας διασύνδεσης και συμμετοχής.

Οι αστικές εμπειρίες των μέσων επικοινωνίας δι' εντοπισμού

Τα μέσα επικοινωνίας δι' εντοπισμού (locative media) και τα κινητά μέσα (mobile media), μπορούν να γίνουν αντιληπτά ως ο διαμεσολαβητής του ψηφιακού κόσμου και της πόλης. Μεταφέρουν τον ψηφιακό κόσμο στον πραγματικό, την ίδια στιγμή που μεταφέρουν μια χωρική εμπειρία του πραγματικού κόσμου στην ψηφιακή διάσταση. Σε αυτό το σημείο έγκειται και ο χαρακτηρισμός ως διαμεσολαβητής σε μια υβριδική (μετα)χωρική κατάσταση.

Σύμφωνα με τον Julian Bleeker, στο άρθρο του Locative Media: A Brief Bibliography And Taxonomy Of Gps-Enabled Locative Media³⁰, ορίζει τα εντοπισμένα δίκτυα ως εξής: «Τα locative media [...] δημιουργούν εμπειρίες που λαμβάνουν υπόψη τους την τοποθεσία του ενδιαφέροντος, τυπικά ανάγοντας τη συγκεκριμένη τοποθεσία από «συντεταγμένες» στο επίπεδο του υπαρκτού, κατοικημένου, εμπειρικού, ζωντανού τόπου. Αυτά τα μέσα μπορούν να εμβαθύνουν στο ιστορικό υπόβαθρο ενός χώρου και να αποκαλύψουν γεγονότα ή ιστορίες. Οι εμπειρίες των locative media μπορούν επίσης να διαπεράσουν το χώρο, συνδέοντας εμπειρίες από μικρές ή μεγαλύτερες, γεωγραφικές, εμπειρικές ή προσωρινές αποστάσεις. Στο σύνολό τους, τα locative media αναφέρονται στη δημιουργία μιας χωρικής εμπειρίας της οποίας η αισθητική βασίζεται

Τα locative media θα μπορούσαν, σε μια προσπάθεια ορισμού, να παραλληλιστούν με έναν από τους χάρτες των Deleuze-Guattari: «Ο χάρτης είναι ανοικτός, με δυνατότητα σύνδεσης σε όλες τις διαστάσεις του, και ικανός να αποσυναρμολογηθεί – είναι αναστρέψιμος και ευαίσθητος στις συνεχείς μετατροπές. Μπορεί να αναστραφεί, να αντιστραφεί, να προσαρμοστεί σε οποιαδήποτε επεξεργασία, να χρησιμοποιηθεί από ένα άτομο, μια ομάδα ή ένα κοινωνικό σχηματισμό... Σε αντίθεση με τον εντοπισμό, που μονίμως επιστρέφει στο «ίδιο», ο χάρτης έχει πολλαπλές προσβάσεις».³¹

³⁰ Bleeker Julian, Locative Media: A Brief Bibliography And Taxonomy Of Gps-Enabled Locative Media, Άρθρο στο Leonardo Electronic Almanac, Έκδοση 14, Τεύχος 3-4, Ιούνιος-Ιούλιος 2006,

³¹ Deleuze-Guattari, On the line, MIT press, New York, 1983

σε ένα φάσμα χαρακτηριστικών, από την καθημερινότητα έως τη βαριά σημασιολογία της βιωμένης εμπειρίας [...]».

Σύμφωνα με τους Marc Tuters και Kazys Varnelis για τα locative media μπορούν να διακριθούν δύο κατηγορίες: η πρώτη έχει «σχολιαστικό» χαρακτήρα, και αφορά τεχνολογίες που επιτρέπουν «εικονικές επισημάνσεις» (tags) και κατ' επέκταση φιλτράρισμα του πραγματικού κόσμου, ενώ η άλλη έχει φαινομενολογικό χαρακτήρα, αφού σχετίζεται με τον εντοπισμό και την καταγραφή της πορείας ενός υποκειμένου στο χώρο³². Από την άλλη, ο Martijn de Waal, διακρίνει διαφορετικές κατηγορίες των locative media: ως μέσα που χρησιμοποιούν ως σημείο αφετηρίας έναν πραγματικό χώρο όπου πραγματοποιούνται επικοινωνιακές πρακτικές, και ως μέσα που δημιουργούν μια εικονική διεπαφή, αλλά οργανωμένη χωρικά, που σχετίζεται με πραγματική τοποθεσία επικοινωνιακών και πληροφοριακών πρακτικών³³. Σε αυτή τη διάσταση, τα locative media μπορούν να λειτουργήσουν ως μέσα δημιουργίας, τροποποίησης ή εμπλουτισμού αστικών χαρτών, ως χωρικά οργανωμένων διεπαφών για δημιουργία μιας βάσης δεδομένων, ως φιλτράρισμα των επιλογών του δημόσιου χώρου με βάση το προφίλ του υποκειμένου και αντιστρόφως, και ως υπόβαθρο για κοινωνική δικτύωση σε πραγματικό χρόνο και χώρο. Σε κάθε περίπτωση, οι συγκεκριμένες τεχνολογίες μπορούν να μεταβάλλουν την αντίληψή μας για το δημόσιο χώρο και τη σχέση μας με αυτόν.

³² Kazys Varnelis, *The Infrastructural City: Networked Ecologies in Los Angeles*. Barcelona, ACTAR, 2008.

³³ De Waal Martijn, *Towards a MySpace Urbanism?*, Άρθρο στο martijndewaal.com

³⁴ De Waal Martijn, *The Urban Culture of Sentient Cities: From an Internet of Things to a Public Sphere of Things*, in Mark Shepard's *Towards the Sentient City*, Cambridge, MIT press, 2011

Τα social media και οι φορητές συσκευές δίνουν τη δυνατότητα στους χρήστες οποιαδήποτε στιγμή και σε οποιοδήποτε τοποθεσία να έχουν πρόσβαση και να παράγουν πληροφορία. Η έννοια της τοποθεσίας στην ψηφιακή εποχή αποκτά ένα διαφορετικό, ανανεωμένο, νόημα, χάρη στις τεχνολογίες που είναι άμεσα συνδεδεμένες με τον εντοπισμό της, όπως τα smartphones που έχουν ενσωματωμένο GPS. Η «τοποθεσία» μπορεί να συχνά να γίνει αντιληπτή μέσα από την έννοια του τόπου, ωστόσο μεταξύ τους έχουν σημαντικές νοηματικές διαφορές. Ο προσδιορισμός της τοποθεσίας πραγματοποιείται μέσα από τις γεωγραφικές συντεταγμένες ενός χώρου, και δεν αποδίδεται σε αυτή νόημα ή πολιτισμική σημασία, σε αντίθεση με την έννοια του τόπου. Από την άλλη, δίνεται η δυνατότητα για την αναβίωση της αστικής δημόσιας σφαίρας μέσω των locative media. Λογισμικά όπως το geoannotation (γεω-σχολιασμός), μέσω του οποίου μπορούν οι χρήστες να μοιραστούν την προσωπική εμπειρία τους από μια τοποθεσία μέσω φωτογραφιών, βίντεο και διαφόρων πολυμέσων, δημιουργούν νέες προοπτικές για την έννοια της δημόσιας σφαίρας και του δημόσιου χώρου. Σε αυτήν την περίπτωση, ο δημόσιος χώρος αντιμετωπίζεται ως τόπος ανταλλαγών και επικοινωνίας μεταξύ των πολιτών, χωρίς την απαίτηση της ταυτόχρονης φυσικής παρουσίας τους.

Η ψηφιακή τεχνολογία, και συγκεκριμένα η δυνατότητα που έχει ο κάθε χρήστης να εντοπίζεται γεωγραφικά, προσθέτει μια νέα πτυχή στο ρόλο του κάθε πολίτη,

αυτό της άμεσης αλληλεπίδρασης με το δημόσιο χώρο. Κάθε πεζός που έχει στην κατοχή του μια smart συσκευή αποτελεί έναν αισθητήρα της πόλης, ταυτόχρονα με την ιδιότητά του να είναι δέκτης περισσότερων δεδομένων και αισθήσεων. Εκείνος, σε συνδυασμό με όλους τους υπόλοιπους χρήστες-αισθητήρες, συνεισφέρουν στην παρατήρηση, ανάγνωση και κατανόηση του ευρύτερου αστικού πεδίου και κατ' επέκταση του δημόσιου χώρου. Οι δημόσιοι χώροι μετασχηματίζονται με διαφορετικές χρήσεις, οι οποίες δημιουργούνται μαζί με τους συνδεδεμένους χρήστες-πολίτες. Η συνδεσιμότητα, η ενσωμάτωση των smart συσκευών στον αστικό εξοπλισμό και η ανάπτυξη ψηφιακών πλατοφορμών με πρόσβαση από τους πολίτες, μετατρέπουν το δημόσιο χώρο σε ένα χώρο υβριδισμού.

Ο Martijn de Waal, στο πλαίσιο της έρευνας για τη σχέση της σύγχρονης τεχνολογίας με τη δημόσια σφαίρα, επιστρατεύεται την έννοια «Sentient City» (αισθαντική πόλη), όπως αυτή ορίζεται από τον αρχιτέκτονα και καλλιτέχνη Mark Shepard, στο βιβλίο του *Toward the Sentient City*. Σύμφωνα με τον Shepard, η εμπειρία της πόλης διαμορφώνεται από τη βάση δεδομένων του αστικού χώρου του 21ου αιώνα³⁴. Μια «sentient city», αποκτά τη δυνατότητα να αντιλαμβάνεται τι συμβαίνει σε αυτήν και να αντιδρά, μια δυνατότητα που προσφέρουν οι σύγχρονες εφαρμογές στις συσκευές των πολιτών. Οι περισσότερες εφαρμογές αναπτύσσονται στην ιδέα ότι η πόλη είναι ένα σύνολο υπηρεσιών και υποδομών, η λειτουργία των οποίων

οφείλει να είναι όσο πιο αποτελεσματική γίνεται. Η πόλη μετατρέπεται σε ένα προσωποποιημένο σύνολο υπηρεσιών μέσα από «συσκευές ανακάλυψης», οι οποίες δημιουργούν προφίλ με βάση τον εκάστοτε χρήστη και προτείνουν να ανακαλύψει μέρη νέα για εκείνον στα οποία θα αισθάνεται ταυτόχρονα οικεία.

Η ψηφιακή εποχή ωστόσο, και συγκεκριμένα οι εντοπισμένες τεχνολογίες (locative media), όπως το Facebook και το Instagram, δημιουργούν την προοπτική για επανενεργοποίηση του δημόσιου τόπου και χώρου, μέσα από την ίδια τη λειτουργία τους (φωτογραφίες, like και check-in σε μια τοποθεσία), πράγμα που αλλάζει τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε το δημόσιο χώρο. Η είσοδος του γεωγραφικού εντοπισμού στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, μετασχηματίζει τη φύση τους, αφού πλέον δε βασίζονται στους κοινωνικούς δεσμούς μόνο αλλά και στο γεωγραφικό συσχετισμό. Κατ' επέκταση, λειτουργούν ενεργοποιώντας τον πραγματικό κόσμο, ο οποίος επανέρχεται στην ιδιότητά του ως θεμελιώδης στοιχείο δυναμικής κοινωνικοποίησης³⁵.

Η εφαρμογή της πληροφορικής που σχετίζεται με τους ανθρώπους, τον τόπο και την τεχνολογία, υπό το πρίσμα της πόλης, των εντοπισμένων μέσων και των κινητών συσκευών, δίνει νέες προοπτικές στο συσχετισμό πραγματικού αστικού περιβάλλοντος και ψηφιακής πληροφορίας, με απώτερο σκοπό τη δημιουργία υβριδικών χωρικών καταστάσεων και εμπειριών. Αυτή τη δυνατότητα προσφέρουν τα locative και mobile media, αφού διαμορφώνουν

τα εν λόγω υβριδικά περιβάλλοντα ώστε να λειτουργήσουν σαν υπόβαθρο για κοινωνικές και πολιτικές πρακτικές.

35 De Waal Martijn, De Lange Michiel, *The Mobile City: a conference on locative media, urban culture and identity*, Netherlands Architecture Institute Rotterdam, 2008

36 Το έργο Mass Observation είναι ένα εγχείρημα που ξεκίνησε το 1937, με σκοπό τη διατήρηση ενός αρχείου δεδομένων από την καθημερινή ζωή των Βρετανών. Στόχος είναι η διατήρηση μιας βάσης δεδομένων για αναγνώριση στοιχείων ή μελέτη, και τη μελλοντική επεξεργασία. , massobs.org.uk

Urban Tapestries

Proboscis, 2004

Το Urban Tapestries, ένα πρόγραμμα που ξεκίνησε το 2004 ως ένα «ερευνητικό έργο και πειραματικό λογισμικό για τη γνώση της χαρτογράφησης και της κοινοποίησης», με κατεύθυνση προς την καθιέρωση μιας «κοινωνικής γνώσης». Αυτή η εφαρμογή, που μπορεί να θεωρηθεί παρεμφερής ως προς την κεντρική ιδέα των σημερινών social media, ενθάρρυνε την κοινοποίηση των προσωπικών ιστοριών και των συμβάντων της καθημερινής ζωής των κατοίκων του Λονδίνου, χρησιμοποιώντας τη δυνατότητα «σχολιασμού» (annotation) τοποθεσιών που προσφέρουν τα μέσα επικοινωνίας δι' εντοπισμού. Συγκεκριμένα, το "Urban Tapestries" είναι μια πειραματική εφαρμογή που επιχείρησε τη χρήση της τοποθεσίας και των κινητών συσκευών ως μέσο για την εγγραφή συμβάντων και εμπειριών στο περιβάλλον, απευθείας από τον κάθε χρήστη. Οι δημιουργοί του, ερεύνησαν τον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι μπορούν να δημιουργήσουν το περιβάλλον τους, συνδυάζοντας τις κινητές και διαδικτυακές τεχνολογίες της εποχής με το σύστημα γεωγραφικών πληροφοριών (GIS). Οι Proboscis αναφέρουν την εφαρμογή ως μια εξέλιξη του προγράμματος Mass Observation³⁶ ή πιο συγκεκριμένα, ως

Το «Urban Tapestries» έδωσε τη δυνατότητα στους ανθρώπους να δημιουργήσουν σχέσεις μεταξύ τόπων και να συνδυάσουν ιστορίες, εμπειρίες, πληροφορίες, εικόνες, ήχους και βίντεο. Προσέφερε τη βάση για τη συνεργασία με πραγματικές κοινότητες, όπως τα σχολεία, τους χρήστες δημόσιων χώρων, τις κοινωνικές κατοικίες, δίνοντάς τους τη δυνατότητα για συμμετοχή στην εγγραφή εμπειριών στο πραγματικό περιβάλλον. Το πρόγραμμα, το οποίο διήρκησε τρία χρόνια, απαίτησε για την ολοκλήρωσή του συνεργασία με εκπαιδευτικούς και κυβερνητικούς φορείς, καθώς και με ιδιωτικές εταιρείες (London School of Economics, Birkbeck College, Orange Telecom, Hewlett-Packard Labs, France Telecom R&D UK, Ordnance Survey): Ο στόχος του να καθιερώσει μια επαυξημένη και εντοπισμένη τεχνολογία «δημόσιας κοινής γνώσης» ήταν εξ'αρχής περίπλοκη, λόγω των απαιτούμενων συνεργασιών, προμηνύοντας τον διττό χαρακτήρα των σύγχρονων ιδιωτικών συμφερόντων «δημόσιων» εφαρμογών κοινωνικής δικτύωσης. Ωστόσο, η συνεργασία με ανθρωπολόγους/κοινωνιολόγους καθώς και ο συσχετισμός με το πρόγραμμα Mass Observation, που προαναφέρθηκε, το Urban Tapestries εισήγαγε μια πιο στοχαστική και συλλογική προοπτική χωρικής επαύξεσης και ψηφιακών μέσων δι' εντοπισμού στο σύνολό τους.

Walking the city

Walking the city

25/06/2004

"It really brought home to me the reality of day to day life for myself and others.. So, from that perspective, I guess UT gave me a greater sense of empathy for my fellow human - a heightened recognition of the fact that we are all the same, but all unique with our own view of the world. So 'yes' my sense of community was affected in this way and I think its left me more likely to listen to others. I certainly also feel like I know London more: its people and streets."

Barry, July 2004

"It changed my experience of my environment – without consciously trying, I became much more aware of things around me. I enjoyed being able to share my experiences – normally, such passing thoughts would be forgotten or would seem insignificant by the time I had someone to share them with, but they make sense within the context of the environment. My content was affected by an awareness of people reading them in the future – it was different to if it was just a personal device. As well as the official accountabilities of not writing anything offensive, there were much more subtle accountabilities to future readers – writing something that is sufficiently interesting and relevant."

Rebecca, December 2003

"... it will be fascinating to see what virtual geographies might emerge, overlaid on our cities, and whether, like the geographies we have in our heads and trace in our journeys, they gradually eclipse the physical ones from which they spring."
Ant. December 2003

"[I experienced] increased confidence in getting around London although also a greater awareness of exactly what a pain it could be to navigate on crutches. Much greater sense of belonging... I think it would be a wonderful thing to play with when ill - reminisce, allow you to live vicariously ... I think it's probably improved my memory! When I try to remember what I've been up to for the last few weeks, I just start to think about the map."

UT
farmer's market
kneader's thread

Insulation (K)/06/2006

Gifts

"I became particularly aware that I normally treat this area as a thoroughfare and therefore miss the fascinating architecture. Also, it is a part of the city that deserves more interest. Perhaps the point also that modern life does not encourage us to be present to the environment one travels through, whereas using the iPaq encourages one to absorb more from the surroundings and appreciate details that you can then inform others about or share in their delights and discoveries."
Stewart, December 2003

"I did the trial with a friend, we found it was a very absorbing social experience – a collaborative effort not at all isolating... I can see that it would give new dimensions for experiencing locations. In the past I have travelled a lot on my own, it would have been good to be able to connect to human experiences of some of the places – a beyond the guide book sort of thing. It would also be a way of reinforcing my own memories of little things from places I have been to..."

Janet, December 2003

You are Not here

Mushon Zer-Aviv, Laila el-Haddad, 2006

Το You are not here είναι μια πλατφόρμα εναλλακτικού αστικού τουρισμού. Ενθαρρύνει τους χρήστες της να μετατραπούν σε μια εξελιγμένη έννοια τουρίστα, μέσα από ταυτόχρονες επισκέψεις σε διαφορετικές πόλεις. Συγκεκριμένα, η πλατφόρμα αναφέρεται ως ένα απεδαφικοποιημένο τουριστικό πρακτορείο (dislocative tourist agency). Η επιλογή των πόλεων δεν είναι τυχαία, αντιθέτως επιλέγονται δίπολα πόλεων, μέσω των οποίων θίγονται πολιτικά ζητήματα.

Το έργο You are not here αποτελεί ένα ακόμη παράδειγμα locative media που θίγει κεντρικά πολιτικά ερωτήματα, επιχειρώντας να ενεργοποιήσει πεδία δημόσιου πολιτικού λόγου. Το συγκεκριμένο παράδειγμα πραγματεύεται τις πολιτικές/πολεμικές διενέξεις δύο πόλεων, όπως Τελ Αβίβ-Γκάζα ή Νέα Υόρκη- Βαγδάτη, για τις οποίες δημιουργεί αλληλεπικαλυπτόμενους χάρτες, μέσα από τους οποίους οι χρήστες περιπλανώμενοι στην πρώτη πόλη επισκέπτονται νοητά τη δεύτερη. Η διαδικασία περιλαμβάνει την περιπλάνηση των χρηστών στους πραγματικούς δρόμους της πρώτης πόλης, και την αναγνώριση των σημείων που μπορεί να καλέσουν

για να ακούσουν ένα ηχογραφημένο μήνυμα, το οποίο περιγράφει μια τοποθεσία της δεύτερης πόλης. Μέσα από την αναζήτηση των συγκεκριμένων σημείων, με ή χωρίς τη χρήση των χαρτών, οι τοπικοί περιηγητές μετατρέπονται στιγμιαία σε τουρίστες ενός διαφορετικού τόπου. Με αυτόν τον τρόπο, της αντιπαράθεσης των δύο πόλεων μέσω πραγματικών και νοητών διαδρομών, τίθενται πολιτικά ερωτήματα ως προς τις συνδέσεις των ιστοριών των πόλεων και των τόπων.

You are not here, Gaza/Tel-Aviv
youarenothere.org

Επαυξημένες αστικές εμπειρίες

Η γεφύρωση του πραγματικού κόσμου και της ψηφιακής πραγματικότητας, και κατά συνέπεια ο επαναπροσδιορισμός της σχέσης των ανθρώπων με το δημόσιο χώρο, είναι ζήτημα που πραγματεύεται η τεχνολογία της επαυξημένης πραγματικότητας (Augmented Reality), βασισμένη στα προαναφερθέντα locative media. Σε μια συνθήκη όπου τα όρια μεταξύ υλικού και άυλου κόσμου γίνονται ολοένα και πιο ασαφή, οι νέες τεχνολογίες και δυνατότητες επιδιώκουν την ουσιαστική σύζευξη των δύο κόσμων μέσα από τη δημιουργία μιας υβριδικής, επαυξημένης εμπειρίας, η οποία επιτυγχάνεται με κύρια προϋπόθεση την ταυτόχρονη παρουσία ψηφιακού και πραγματικού κόσμου.

Οι προσωπικές συσκευές είναι τα κύρια μέσα για την εφαρμογή της επαυξημένης πραγματικότητας, και αποτελούν εργαλείο αλληλεπίδρασης με το άμεσο (και υλικό) περιβάλλον του χρήστη. Η αναζήτηση των δυνατοτήτων αλληλεπίδρασης με το δημόσιο χώρο οδήγησε, αρχικά, στη δημιουργία αρχιτεκτονικών όψεων ως διαμεσολαβητή, καθώς η επιφάνεια απέκτησε τη χρήση της δημόσιας γιγαντοοθόνης. Σύμφωνα με το Haeusler, στο βιβλίο του «Media Facades: History, Technology, Content»³⁷ ο σχεδιασμός των όψεων με γιγαντοοθόνες αποτελεί βασική υποδομή για την αλληλεπίδραση με το δημόσιο χώρο. Σταδιακά, η

γιγαντοοθόνη αποκτά συσχετισμό με τις προσωπικές συσκευές, μέσω των οποίων μπορεί ο κάθε χρήστης να καθορίσει ή να επηρεάσει το περιεχόμενο. Η εφαρμογή Touch Projector, που ανέπτυξε ο Boring S. et al, εισήγαγε τον εξ αποστάσεως χειρισμό ενός βίντεο σε ζωντανή μετάδοση, από την προσωπική συσκευή του χρήστη³⁸. Αυτή η προσέγγιση, αποτελεί μια πρώιμη εκδοχή της επαυξημένης πραγματικότητας από κινητή συσκευή, αφού επιτρέπει σε πολλαπλούς χρήστες να τροποποιήσουν συγχρόνως τη δημόσια όψη-διαμεσολαβητή. Συγκεκριμένα, η εφαρμογή που σχεδίασαν έχει δύο συνεργαζόμενες προεκτάσεις, είτε την αλλαγή χρώματος σε μια όψη σε πραγματικό χρόνο, είτε ένα παζλ με το οποίο οι χρήστες καλούνται να αναδιατάξουν τις πλάκες σε μια προκαθορισμένη όψη-διαμεσολαβητή³⁹.

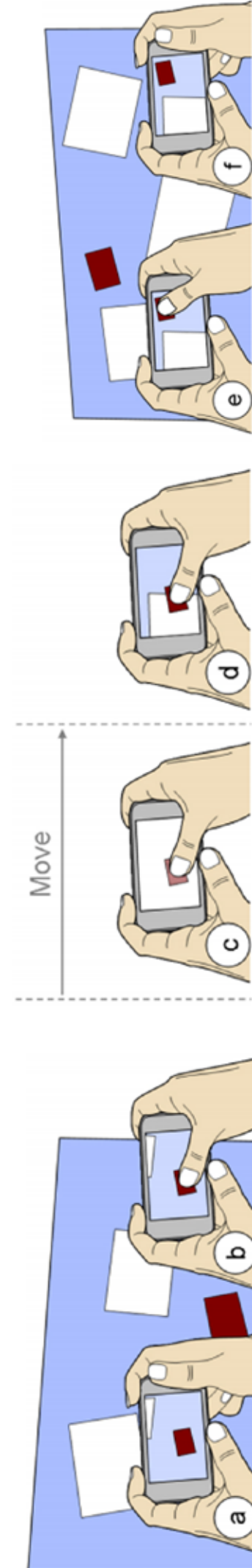
³⁷ Haeusler M Hank, Media facades : history, technology, content, Ludwigsburg, Avedition, 2009

³⁸ Boring Sebastian et al., Touch Projector: Mobile Interaction through Video, www.sebastianboring.com

³⁹ Telo Marinela, Alketas-Dungrinis Konstantinos, Hackable Urban Experiences, Δημοσίευση στο συνέδριο The Hybrid City, Αθήνα, 2015

⁴⁰ Murphin Andrew, unpublished, 2015

«Είναι εύκολο να ξεχάσεις τι σήμαιναν οι «οθόνες» πριν 50 χρόνια. Η «οθόνη» σήμαινε κινηματογράφος ή τηλεόραση. Η αλληλεπίδραση, στην καλύτερη περίπτωση, σήμαινε να μαλώσεις τα αδέλφια σου για το τηλεχειριστήριο. Τώρα έχουμε οθόνες όλων των μεγεθών, ενταγμένες στην καθημερινότητά μας, από τη μικρή οθόνη που έχουμε στα χέρια μας, ως τις πολύ μεγάλες οθόνες του δημόσιου χώρου»⁴⁰.

Η σύγχρονη προσέγγιση της επαυξημένης τεχνολογίας είναι η τοποθέτηση τρισδιάστατων εικονικών αντικειμένων σε πραγματικό χώρο και χρόνο. Όπως αναφέρει η Azuma⁴¹, «Η επαυξημένη πραγματικότητα είναι μια διαφοροποίηση των εικονικών περιβάλλοντων (VE), ή εικονικής πραγματικότητας όπως συνηθίζεται να αποκαλείται. Οι τεχνολογίες των εικονικών περιβάλλοντων, έχουν βυθιστεί εντελώς μέσα σε ένα συνθετικό περιβάλλον. Ούσες βυθισμένες, ο χρήστης δεν μπορεί να δει τον πραγματικό κόσμο γύρω του. Αντιθέτως, η επαυξημένη πραγματικότητα επιτρέπει στον χρήστη να δει τον πραγματικό κόσμο, με εικονικά αντικείμενα σε υπέρθεση ή σε σύνθεση με τον πραγματικό κόσμο».

Ωστόσο πλέον το επαυξημένο τοπίο «επιβαρύνεται» ολοένα και περισσότερο από ιδιωτικά και καταλανωτικά εικονικά αντικείμενα (όπως το πρόσφατο παιχνίδι AR Pokemon Go), καθιστώντας την ανάγκη για επιστράτευση αυτής της τεχνολογίας στην ουσιαστική διαπλοκή των δύο κόσμων επιτακτική. Σε αυτό το κλίμα, έχουν δημιουργηθεί διάφορα projects επαυξημένης πραγματικότητας που συνεχίζουν τη διαδικασία πειραματισμού που χαρακτηρίζει αυτού του είδους τις τεχνολογίες⁴². Καθώς αυτό το τοπίο αποτελεί αυξανόμενη προέκταση του δημόσιου χώρου, στα πλαίσια της υβριδικής πραγματικότητας εικονικού - π ρ α γ μ α τ ι κ ο ύ, δημιουργούνται προοπτικές για την ανάκτηση του δημόσιου χώρου από την εγκαθιδρυμένη ιδιωτικοποίησή

του, και από χώρο του θεάματος, σε δημόσιο χώρο αλληλεπίδρασης.

«Οι σύγχρονοι άνθρωποι αποκτούν όλο και μεγαλύτερο ενδιαφέρον να βιώσουν αυτό το πρωτοφανές περιβάλλον, να το ανακαλύψουν, να αλληλεπιδράσουν και να συνδεθούν με αυτό, να βρουν επιτέλους τη θέση τους σε αυτή την συνεχώς μετασχηματιζόμενη πραγματικότητα. Ο δημόσιος χώρος μπορεί να γίνει ξανά γοητευτικός, θεαματικός, και σαγηνευτικός, αν οι ψηφιακές τεχνολογίες εφαρμόζονται με τέτοιο τρόπο ώστε να επαυξάνουν την ικανότητά του να αλλάζει, να ανταποκρίνεται, και να προσφέρει πολυαισθητηριακά ερεθίσματα. Σύγχρονα υποκείμενα, συνηθισμένα σε έντονα, πολυαισθητηριακά, ανταποκρινόμενα ψηφιακά περιβάλλοντα, αποδέχονται με ευχαρίστηση την εφαρμογή αυτών των χαρακτηριστικών στον υλικό, φυσικό, δημόσιο, αστικό χώρο [...]».⁴³

Η αντιστροφή της υβριδικής συνθήκης που έχει δημιουργηθεί με καταναλωτικό και ιδιωτικό χαρακτήρα, είναι δυνατό να πραγματοποιηθεί, και να μετατραπεί σε μια κατάσταση ελεύθερη, δημοκρατική: σε ένα χώρο υβριδικό, ουσιαστικά δημόσιο και συλλογικό, και σε μια κοινωνία ως κορμός που τέμνει τους δύο κόσμους -ψηφιακό και πραγματικό- συγχρόνως. Η τεχνολογία της επαυξημένης πραγματικότητας μπορεί να αποτελέσει «εικόνα ενός ελπιδοφόρου μέλλοντος», απαιτεί όμως «ένα βαθιά συλλογικό και συνεργατικό πνεύμα μεταξύ προγραμματιστών, αστικών σχεδιαστών, εκπαιδευτικών και, κυρίως, των αρχιτεκτόνων»⁴⁴.

Ψηφιακός Βανδαλισμός,
Errazuriz Sebastian,
Ο σχεδιαστής "βανδάλισε" το επαυξημένο
έργο που τοποθετήθηκε δημόσια στο Cen-
tral Park της Νέας Υόρκης από τους Snap-
chat και Jeff Koons, ως σχολιασμός για την
ιδιωτικοποίηση του δημόσιου χώρου ακόμα
και στην ψηφιακή του διάσταση,
meetsebastian.com

41 Azuma, T. Ronald, A Survey of Augmented Reality, Presence: Teleoperators and Virtual Environments 6, 4, MIT press, 1997, σελ. 355 - 385

42,44 McWhirter Joshua, City Skins: Scenes from an Augmented Urban Reality, Άρθρο στο www.failedarchitecture.com

43 Μάντζου Π, Ματάμη Α., Καπρράς Γ., Χαρίστου Χ., The Palimpsest Project, Δημοσίευση στο συνέδριο The Hybrid City, Αθήνα, 2015

Tiananmen SquARed

4 Gentlemen, China, 2011

Η εξέλιξη των τεχνολογιών των κινητών συσκευών έδωσε τη δυνατότητα στην επαυξημένη πραγματικότητα να κινηθεί προς μια πολιτικού περιεχομένου κατεύθυνση. Η ομάδα 4 Gentlemen, χρησιμοποίησε αυτές τις τεχνολογίες ως εργαλείο κριτικής για τις αυταρχικές κυβερνητικές πολιτικές στην Κίνα, με αφορμή τη φοιτητική διαμαρτυρία που πραγματοποιήθηκε το 1989 στην πλατεία Tiananmen. Το έργο τους περιλαμβάνει την ψηφιακή τοποθέτηση στην εν λόγω πλατεία του αγάλματος "Goddess of Democracy" («Θεά της Δημοκρατίας») και του "Tank Man", απεικονίζοντας το γνωστό τανκ, στους ίδιους δημόσιους χώρους που πραγματοποιήθηκαν τα γεγονότα.

Όπως αναφέρουν οι ίδιοι οι δημιουργοί της εφαρμογής: «Παρόλο που έχουν περάσει πάνω από είκοσι χρόνια από τη Διαμαρτυρία στο Tiananmen το 1989, οι αρχές επίμονα χρησιμοποιούν κάθε μέσο με σκοπό να διαγράψουν το γεγονός ότι ο λαός της Κίνας απαίτησε τη δημοκρατία με μια καθόλα δημοκρατική και κατά της διαφθοράς κινητοποίηση. Στην Κίνα στις μέρες μας, οι νέοι δεν έχουν επίγνωση των δράσεων όπως το «Tank Man» και την ανέγερση του αγάλματος της Θεάς της Δημοκρατίας απέναντι στο άγαλμα του Μάο, στον

πύργο του, κατά την κινητοποίηση των φοιτητών το 1989. Παρόλ' αυτά, η ιστορία δε θα έπρεπε να ξεχαστεί.»

Με σκοπό την αναβίωση της ιστορίας και των γεγονότων του 1989, οι δημιουργοί επιστρατεύτηκαν τις προοπτικές ανάπτυξης των τεχνολογιών των κινητών συσκευών και των εφαρμογών, δίνοντας μια νέα διάσταση στον πολιτικό σχολιασμό και την ενίσχυση της έννοιας της ελεύθερης έκφρασης και της δημοκρατικής συμμετοχής. Οι τεχνολογίες της πληροφόρησης και της επικοινωνίας, για τους 4 Gentlemen, ενθαρρύνουν και εμπνέουν τους ανθρώπους να εκφράσουν τις σκέψεις τους ελεύθερα.

Tiananmen SquARed Interface,
failedarchitecture.com

The Palimpsest Project

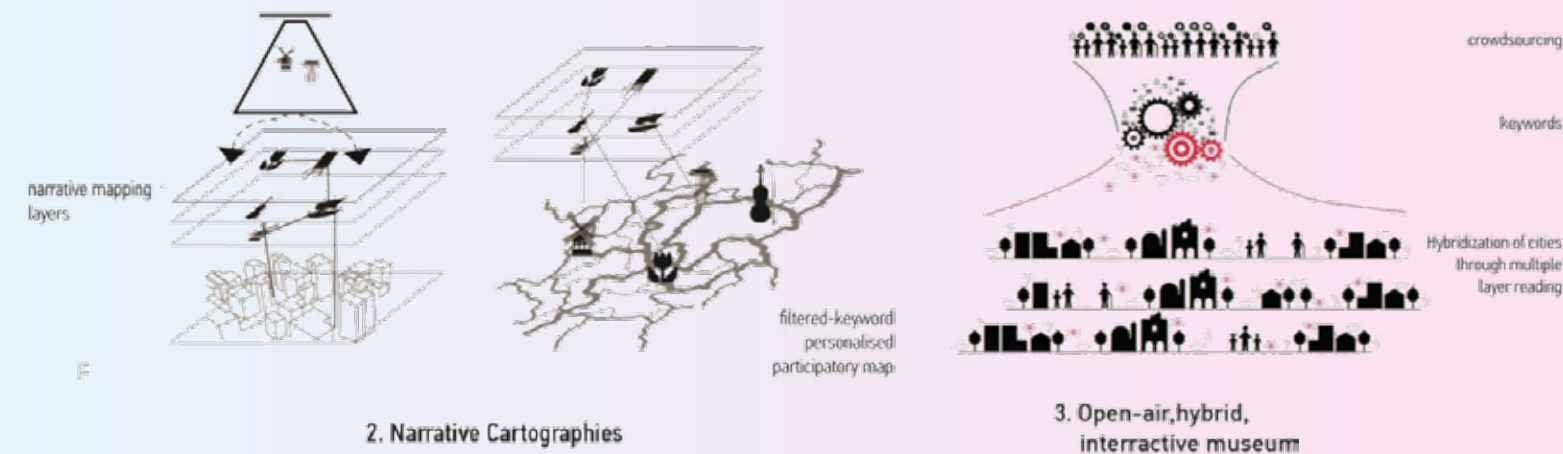
Μάντζου Π, Ματάμη Α., Καπράρας Γ.,
Χαρίστου Χ., The Hybrid City, Athens,
2015

Το συγκεκριμένο εγχείρημα αναφέρεται σε μια συμμετοχική προσέγγιση για το σχεδιασμό ενός σύγχρονου υβριδικού περιβάλλοντος, με στόχο την επανενεργοποίηση του δημόσιου χώρου και την αναβίωση της συλλογικής μνήμης. Το «Παλίμψηστο», ένα διαδραστικό, ανοικτό μουσείο, τοποθετημένο στον αστικό ιστό, αποτελεί ένα σύνολο αφηγήσεων, που δημιουργεί μια επταετή εμπειρία στο δημόσιο χώρο, με τρόπο ενεργό και ουσιαστικό. Το «μουσείο» επιχειρεί με τη χρήση των ψηφιακών τεχνολογιών να αποκαταστήσει και να επαναπροσδιορίσει τη χαμένη συνέχεια στο χρόνο. Σύμφωνα με την Hannah Arendt, ο δημόσιος χώρος είναι το μέρος το οποίο συνδέει τους ανθρώπους με το παρελθόν και με το μέλλον, «με αυτούς που υπήρξαν και με αυτούς που πρόκειται να έρθουν», τονίζοντας, ότι χωρίς αυτή τη συνέχεια στο χρόνο, δεν μπορεί να επιβιώσει η έννοια του δημόσιου.

Η οργάνωση της πρότασης πραγματοποιείται σε τρεις διακριτές αλλά συνδεδεμένες φάσεις. Η πρώτη φάση σχετίζεται με τη συλλογή και διατήρηση ενός αρχείου αφηγήσεων, στο οποίο έχει πρωταρχική σημασία η συμμετοχή του κοινού. Το παρελθόν της πόλης, τα ξεχασμένα ή διαγεγραμμένα

Σχηματική αναπαράσταση των τριών φάσεων του έργου, The Hybrid City, Athens, 2015

συμβάντα του χρόνου μπορούν να ανακτηθούν εφαρμόζοντας στο κοινό διαδικασίες ψηφιακής αρχειοθέτησης. Η έννοια της «μετα-αλφαβητικής» προσέγγισης, που χρησιμοποιούν οι αρχιτέκτονες για την περιγραφή του project, αναφέρεται στην αναζήτηση εργαλείων όπως της ψηφιακής συμμετοχικής αρχειοθέτησης και της συμμετοχικής χαρτογράφησης, που βασίζονται στην αμεροληψία, στην ισότητα, στη διαδραστικότητα των ενεργειών δημιουργώντας μια «μωσαϊκή» απεικόνιση των συμβάντων/αφηγήσεων. Στο δεύτερο στάδιο, οι πληροφορίες που έχουν συλλεγεί, εκτός από αρχειακό ενδιαφέρον, χρησιμοποιούνται για τη δημιουργία ενός αφηγηματικού χάρτη συνδεδεμένου με τον τόπο, με δυνατότητα ανακατασκευής και αναδιάταξης στο χρόνο, προσθαφαίρεσης layers συμβάντων και αφηγήσεων. Η τελευταία φάση, περιλαμβάνει τη συλλογή όλων των αφηγήσεων και την επανερμηνεία τους τέτοιο τρόπο, ώστε αυτά να αποτελούν μια άυλη, πολυαισθητηριακή, διαδραστική απεικόνιση στον πραγματικό δημόσιο χώρο.

Το «Παλίμψηστο», επιδιώκει την επιστράτευση της ψηφιακής εποχής προς όφελος του υλικού δημόσιου

χώρου, μέσα από τη σύνδεση των συμβάντων, «το παρελθόν που περιέχεται στην υλικότητα του δημόσιου χώρου», και τη δημιουργία μιας προβολής του μέλλοντος. Σύμφωνα με τους αρχιτέκτονες, το παρελθόν υπάρχει στα καλυμμένα και ξεχασμένα στρώματα της μνήμης, ενώ το μέλλον στις συνδέσεις που δημιουργούνται μέσα από προσωπικές, υποκειμενικές ερμηνείες που αναμένεται να εγγραφούν στον ιστό της πόλης. Το έργο βασίζεται σε συμμετοχικά εργαλεία, «μετα-αλφαβητικές» αρχειοθετήσεις, αφηγηματικές χαρτογραφήσεις, εκθέσεις, και στην ενσωμάτωση του ψηφιακού στο πραγματικό με σκοπό να δημιουργηθεί ένας υβριδικός δημόσιος χώρος με ένταση και συλλογικό νόημα. Λειτουργεί ως διαμεσολαβητής, που ενισχύει τη σχέση του υποκειμένου με την πολιτισμική κληρονομιά που ενσωματώνεται στο δημόσιο χώρο. Η πλέον αποκομμένη πολιτισμική κληρονομιά μετατρέπεται σε μια υβριδική εμπειρία, που χρησιμοποιείται ως σύνδεσμος του δημόσιου χώρου με τα ξεχασμένα του layers, δίνοντας έμφαση στη μοναδικότητα του αστικού παλίμψηστου. Για το «Παλίμψηστο», ο δημόσιος χώρος λειτουργεί ως υπόβαθρο, που πρόκειται να επαιξηθεί με τις αφηγήσεις του παρελθόντος και του μέλλοντος.

Civic Technology: Η τεχνολογία στα χέρια των πολιτών

Ένας δημόσιος χώρος υβριδισμού είναι ταυτόχρονα εφικτός μέσα από τη δημιουργία υποδομών, με πολλαπλά σημεία πρόσβασης και δυνατότητα για διαφορετικά συμβάντα, που δημιουργούν οι ίδιοι οι πολίτες. Σε αυτήν την περίπτωση, η διαδικασία σχεδιασμού δεν αντιμετωπίζεται ως ρυθμιστής κατάσταση ή λύτης προβλημάτων, αντιθέτως ως δημιουργός μια συνθήκης δυνατότητας στην οποία οι πολίτες διαμορφώνουν τη λύση. Οι εν λόγω ψηφιακές υποδομές ενθαρρύνουν τους πολίτες, από απλούς χρήστες, να αποκτήσουν δυναμική δράση στο δημόσιο χώρο, αλλάζοντάς τις και προσαρμόζοντας τις στις εκάστοτε συνθήκες. Λαμβάνοντας υπόψη την πιθανή μικρή διάρκεια και εμβέλεια των απολύτως σχεδιασμένων λύσεων, μια τέτοια αντιμετώπιση δημιουργεί πιο βιώσιμες προοπτικές, καθώς βασίζεται στη μόνιμη ενημέρωσή και ανανέωσή της, καθώς και στην προσαρμοστικότητά της σε διάφορες συνθήκες.

Βασική αρχή αυτής της αντιμετώπισης είναι η κατανόηση της διαδικασίας του σχεδιασμού όχι ως λύτης μιας προβληματικής κατάστασης, στα πλαίσια των παραδοσιακών πρακτικών, αλλά ως δημιουργού ενός υποβάθρου, στο οποίο ο ίδιος ο σχεδιαστής αποστασιοποιείται και η επιρροή του στο αποτέλεσμα του έργου γίνεται όλο και μικρότερη. Αντιθέτως, ο σχεδιαστής καλείται να δημιουργήσει μια κατάσταση όπου θα διευκολύνει

τις προσβάσεις και θα προσφέρει διαφορετικούς τρόπους και εργαλεία για την προσαρμοστικότητα της υποδομής. Η ενδυνάμωση της θέσης των πολιτών στη διαμόρφωση ενός νέου δημόσιου χώρου μέσα από προσβάσεις και εργαλεία εξαρτάται από τη δημιουργία μιας τεχνολογίας των πολιτών (civic technology).

Προγράμματα όπως το Arduino Project και το Raspberry Pi, που χαρακτηρίζονται ως «ανοικτά», σχεδιάστηκαν για να δίνουν τη δυνατότητα σε οποιονδήποτε χωρίς συγκεκριμένη εξειδίκευση να αναπτύσσει μια ψηφιακή εφαρμογή. Οι συγκεκριμένες καινοτόμες τεχνολογίες αλλάζουν τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε την τεχνολογία και διεξάγονται οι λύσεις των προβλημάτων. Σε μια εποχή όπου αμφισβητείται η ισότιμη πρόσβαση στις Τεχνολογίες των Πληροφοριών και των Επικοινωνιών, οι συγκεκριμένες τεχνολογίες επιτρέπουν και ενθαρρύνουν τη συμμετοχή και συνεισφορά των μειονοτήτων σε δημόσιες διαδικασίες. Με αυτά τα προγράμματα συντίθεται μια νέα τεχνολογική προοπτική για δημιουργία δημόσιων υποδομών όπου θα δρουν οι ίδιοι οι πολίτες.

Σύμφωνα με τους Unteidig A., Herlo B., και Reiter L., δημιουργούς του project “The Hybrid Meeting Point”⁴⁵, «Χωρίς να υποστηρίζουν την επιτυχή καταστράτηγηση των εμποδίων που περιγράφηκαν παραπάνω, τα έργα αυτά πειραματίζονται γύρω από τη δημιουργία ζωντανών εργαστηρίων,

προσωρινών ή ημιμόνιμων χώρων, εξοπλισμένων με προσαρμόσιμα και μετασχηματιστικά εργαλεία για δημόσιες παρεμβάσεις. Προκειμένου να γίνει κατανοητό και να ενισχυθούν οι ευκαιρίες για τους σχεδιαστές να συμμετάσχουν στη διαμόρφωση των κοινωνιών μας, αυτά τα έργα επιστρατεύουν ανοικτές τεχνολογίες, όπως το Raspberry Pi, και τα εισάγουν σε ανοικτά περιβάλλοντα, όπου το περιεχόμενο δημιουργείται από τα ίδια τα άτομα που τα χρησιμοποιούν. Με αυτόν τον τρόπο, στοχεύουν στην προώθηση ευέλικτων πλαισίων για συμμετοχικές διαδικασίες, προσπαθώντας να δημιουργήσουν ευκαιρίες για την κατανομή των αποτελεσμάτων, απελευθερώνοντας για παράδειγμα ψηφιακά και αναλογικά πρωτότυπα ως ανοικτή πηγή αντί για ιδιόκτητη.»

⁴⁵ Unteidig Andreas, Herlo Bianca, Reiter Lutz, The Hybrid Meeting Point, Δημοσίευση στο συνέδριο The Hybrid City, Αθήνα, 2015

Neighborland SeeClickFix

Αντίστοιχα παραδείγματα εφαρμογών που επιτρέπουν στους πολίτες την ισότιμη συμμετοχή σε δημόσια θέματα και συγκεκριμένα στις διαδικασίες σχεδιασμού δημόσιων χώρων, είναι τα Neighborland και SeeClickFix. Η πλατφόρμα του Neighborland επιτρέπει σε τοπικές αρχές να «συνεργάζονται με τους πολίτες, με έναν τρόπο, προσβάσιμο, συμμετοχικό και ισότιμο». Οι τοπικές αρχές δημιουργούν το υπόβαθρο μέσα από την εφαρμογή, που περιλαμβάνει μεταξύ άλλων διαδραστικούς χάρτες, προσθήκη σχολίων στα προτεινόμενα σχέδια, έρευνες. Στο επίπεδο της γειτονιάς, οι κάτοικοι αποκτούν τη δυνατότητα να αξιολογούν τα προτεινόμενα έργα δημόσιων χώρων που τους αφορούν, σε όλα τα στάδια εξέλιξης τους. Σύμφωνα με τους δημιουργούς της εφαρμογής, το Neighborland, ενισχύει τη θέση των πολιτών και την αλληλεπίδρασή τους με τη δημόσια σφαίρα και το δημόσιο χώρο, οδηγώντας σε ένα πιο αποτελεσματικό αστικό σχεδιασμό. Παράλληλα η εφαρμογή SeeClickFix είναι μια από τις πλατφόρμες που δίνουν τη δυνατότητα στους πολίτες να συμμετέχουν στη διατήρηση των δημόσιων υποδομών, αναφέροντας μέσω αυτής προβλήματα, ανησυχίες, συγκεκριμένες βλάβες και οτιδήποτε

I'm a Citizen

I'm an Official

άλλο θα μπορούσε να υποβαθμίσει το δημόσιο χώρο. Η εν λόγω εφαρμογή επιδιώκει να αντιμετωπίσει ή να θίξει τη δυσκολία των πολιτών να συμμετέχουν άμεσα στην οργάνωση, σχεδιασμό, και υλοποίηση ενός δημόσιου έργου.

Παρόλο που τίθενται ζητήματα προσβασιμότητας σε τέτοιου είδους ψηφιακές εφαρμογές, δεδομένου ότι απαιτούν την ύπαρξη σύνδεσης στο διαδίκτυο συνδυαστικά με την προσωπική συσκευή, δημιουργούν νέες προοπτικές στην διαμόρφωση μιας οριζόντιας διαδικασίας λήψης αποφάσεων, στα πλαίσια της δημοκρατικής αμεσότητας.

79

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Στη νεωτερική σκέψη η δημόσια σφαίρα ταυτίστηκε με το δημόσιο χώρο, το αμοιβαίο βλέμμα και τη συναίνεση. Ο δημόσιος χώρος στην εποχή της τηλε-διανόησης στις αρχές του 20ού αιώνα και της διαδικτυακής πλέον συνδεσιμότητας, σταδιακά απομακρύνεται από τον αναπαραστατικό χαρακτήρα του. Συνεπώς, η δημόσια σφαίρα και ο δημόσιος χώρος χάνουν την άλλοτε ταυτόσημη έννοιά τους. Η παραπάνω μεταβολή εκφράστηκε αρχικά από την ανάγκη σαφούς οριοθέτησης των δύο σφαιρών, και την αναγκαιότητα πρόταξης των χαρακτηριστικών της δημόσιας σφαίρας στον δημόσιο πραγματικό χώρο. Μέσω των θεωριών των Richard Sennett, Hannah Arendt και Jüger Habermas, εκφράζεται η συνθήκη κατά την οποία η δημόσια σφαίρα χαρακτηρίζεται από την κοινωνική, πολιτική και απαλλαγμένη από τα ιδιωτικά συμφέροντα διάσταση της.

Η κύρια έννοια του δημόσιου χώρου, εμπεριέχει ταυτόχρονα και την έννοια του ιδιωτικού. Η αρχιτεκτονική δεν έχει μόνο μεσολαβήσει σε αυτό το δίπολο, αλλά καθίσταται βασικός παράγοντας διαμόρφωσης της σχέσης μεταξύ ιδιωτικού-

δημοσίου, ορίζοντας τα σημεία που θα αποτελέσουν τα όρια μεταξύ αυτών. Στην ψηφιακή εποχή, ο δημόσιος χώρος επεκτείνεται σε ένα άυλο υπόβαθρο, και η δημόσια σφαίρα διαχέεται παντού. Ο δημόσιος χώρος πέρα από τη φυσική του υπόσταση, η οποία κατά βάση ορίζεται από αρχιτεκτονικά στοιχεία, αποκτά μια επιπλέον διάσταση στον άυλο χώρο του διαδικτύου.

Η ραγδαία εξέλιξη των ψηφιακών τεχνολογιών έχει μεταβάλει τη σχέση τόσο των ατόμων, όσο και των κοινοτήτων, στο δημόσιο αστικό χώρο. Ο W. Mitchell στο βιβλίο του City of Bits, περιγράφει πολλές από τις αλλαγές που συμβαίνουν στο δημόσιο αστικό χώρο, λόγω της μεταφοράς των βασικών του δραστηριοτήτων και λειτουργιών, οι οποίες αποτελούσαν το λόγο ύπαρξής του, από τον πραγματικό χώρο στη δημόσια σφαίρα του διαδικτύου. Η δυνατότητα του να είμαστε διαρκώς συνδεδεμένοι σε ψηφιακές πλατφόρμες, μας προσέφερε έναν πιο απελευθερωτικό και ενδιαφέρον τρόπο για να υπάρχουμε, χωρίς τον περιορισμό των αποστάσεων. Παρ' όλ' αυτά, ο ψηφιακός κόσμος έχει συμβάλει στο να στερήσει στο δημόσιο αστικό χώρο την ικανότητα να αποτελεί τόπος κοινωνικών ωσμώσεων, συνευρέσεων, διαμόρφωσης συλλογικών εμπειριών και πολιτικών δράσεων. Ως αποτέλεσμα, υπάρχουν όλο και περισσότερες προτάσεις και ιδέες που επιδιώκουν τον συνδυασμό του

υλικού και άυλου, δημιουργώντας μια νέα υβριδική κατάσταση ικανή να επανενεργοποιήσει το δημόσιο χώρο και την κοινωνική και πολιτική του διάσταση.

Η δημιουργία μιας υβριδικής συνθήκης είναι αναπόφευκτη απαίτηση της αυξανόμενης θέσης του ψηφιακού κόσμου σε βάρος του υλικού δημόσιου χώρου. Η συνεχής εναλλαγή μεταξύ ψηφιακού και πραγματικού, υλικού και άυλου δεν επιτρέπει σε καμία από τις δύο καταστάσεις να λειτουργήσουν αποτελεσματικά, αντιθέτως δημιουργείται μια περιοριστική -και για τις δύο- συνθήκη. Ο δημόσιος χώρος, συγκεκριμένα, περιορίζεται σε ένα χώρο προσπέλασης, συνδεδεμένος ως επί το πλείστον με τις έννοιες της παρακολούθησης, της κατανάλωσης και του θεάματος. Από την άλλη, η ψηφιακή δημόσια σφαίρα καθίσταται ως η διάσταση έκφρασης της ιδιωτικής ζωής, αφού μέσω των ψηφιακών εφαρμογών η ιδιωτική ζωή μετατρέπεται σε δημόσιο συμβάν. Ο συνδυασμός των δύο συνθηκών, η ενσωμάτωση του ενός στο άλλο, και η υβριδική κατάσταση που προκύπτει από αυτό, ευνοεί τον πραγματικό δημόσιο χώρο και τη συμμετοχή του ατόμου στο δημόσιο βίο με νόημα.

Η ενσωμάτωση της ψηφιακής δημόσιας σφαίρας στον αστικό δημόσιο χώρο μπορεί να αποδειχθεί ευεργετική και για τους δύο. Παρά την υποβάθμιση των πραγματικών διεπαφών λόγω της

της ψηφιακής εποχής, ο συνδυασμός τους με τις εικονικές διεπαφές και ο μετέπειτα εμπλουτισμός τους μπορούν να διαμορφώσουν ένα νέο υβριδικό σύστημα, ανεξάρτητο από πρότυπα ιδιωτικών και κυβερνητικών συμφερόντων, που μπορεί να εφαρμοστεί πέρα από χωροχρονικούς περιορισμούς. Η άμεση και η πανταχού παρούσα ψηφιακή δημόσια σφαίρα μπορεί, στην περίπτωση των υβριδικών δημόσιων χώρων, να σχετίζεται άμεσα με την έννοια του τόπου, και ταυτόχρονα να δημιουργεί όρια και κατώφλια μέσα στην πόλη, ικανά να επανενεργοποιήσουν και να εμπλουτίσουν τις δημόσιες εμπειρίες.

Αυτό το νέο υβριδικό σύστημα εκφράζει και η μεταφορική θεωρία του Peter Sloterdijk περί σφαιρών. Βασικά χαρακτηριστικά της όπως η μετάφραση των ατόμων ως μικροσφαίρες-φυσαλίδες μέσα σε ένα ενιαίο σύστημα αφρού, που από τη μία είναι απομονωμένες και ξεχωριστές, αλλά από την άλλη πάντα αλληλοεπηρεάζονται και αλληλεπιδρούν λόγω των κοινών συνθηκών που τις απαρτίζουν, κάνουν μια ενδιαφέρουσα αντίστιξη στην πολύπλοκη κατάσταση της σύγχρονης κοινωνικής συνθήκης. Ο συγκεκριμένος υλικός και άυλος κόσμος, προσφέρει όπως προαναφέραμε καταστάσεις εγγύτητας μεταξύ των μελών που δεν σχετίζονται απαραίτητα με χωροχρονικά δεδομένα, καθιστώντας την ανάλυση

Project της εταιρίας τεχνολογιών Limitless για το πώς οι φωτογραφίες στο Instagram διαστρεβλώνουν την αντικειμενικότητα
Πηγή: independent.co.uk

της σύγχρονης κοινωνίας, ή ακόμα θα λέγαμε ότι μπορεί να προσφέρει μια ανάγνωση πιθανών μελλοντικών μεταβολών του κοινωνικού συνόλου.

Ανατρέποντας το όραμα ενός εμπορευματοποιημένου υβριδικού τοπίου, για το οποίο έως τώρα επιστρατεύονταν οι νέες ψηφιακές τεχνολογίες, μπορούν να δημιουργηθούν οι συνθήκες για ένα ανοικτό, δημοκρατικό, με πολιτικό και συλλογικό νόημα, δημόσιο χώρο: ένα υβριδικό πεδίο έκφρασης, στου οποίου τη σχεδίαση και τη διαχείριση συμμετέχουν οι ίδιοι οι πολίτες. Η τεχνολογία των μέσων επικοινωνίας δι' εντοπισμού (locative media), της επαυξημένης πραγματικότητας (augmented reality) και η τεχνολογία των πολιτών (civic technology) μπορούν να αποτελέσουν στοιχεία μιας αισιόδοξης προοπτικής για τη μελλοντική σχέση δημόσιου χώρου-δημόσιας σφαίρας, απαιτείται όμως «ένα βαθιά συλλογικό και συνεργατικό πνεύμα μεταξύ προγραμματιστών, αστικών σχεδιαστών, εκπαιδευτικών και, κυρίως, των αρχιτεκτόνων». Όπως προτείνεται από τον A. Amin (2006), για να ενισχύσουμε την πολιτική υπόσταση του δημόσιου χώρου, υπάρχει ανάγκη της χωρικής πολλαπλότητας (situated multiplicity), δηλαδή της ύπαρξης πολλών δραστηριοτήτων, που ωστόσο, δεν υπάγονται σε ένα ευρύτερο προκαθορισμένο συνολικό σχέδιο χρήσεων. Τονίζεται συνεπώς, η σημασία χρήσης ψηφιακών εφαρμογών που δίνουν τη δυνατότητα για αυθόρμητα συμβάντα, υποκινούμενα από τις

αυτόνομες ανάγκες των πολιτών. τη δυνατότητα για αυθόρμητα συμβάντα, υποκινούμενα από τις αυτόνομες ανάγκες των πολιτών.

Είναι σημαντικό να κατανοηθεί ότι βρισκόμαστε σε ένα πρώιμο στάδιο της διαπλοκής μεταξύ ψηφιακού και πραγματικού κόσμου, μια κατάσταση που δημιουργεί ερωτήματα ως προς το αν μπορεί ο πρώτος να αντικαταστήσει το δεύτερο. Οι προβληματισμοί για την αντικατάσταση του δημόσιου χώρου από μια ψηφιακή δημόσια σφαίρα, ή τη δημιουργία ενός δημόσιου χώρου απαλλαγμένου από την ψηφιακότητα, αποτελούν ψευδαισθήσεις. Οι ψηφιακές τεχνολογίες και η εξέλιξή τους διαμορφώνουν τη δυνατότητα ανταλλαγής των ωφέλιμων χαρακτηριστικών μεταξύ δημόσιου χώρου και ψηφιακής δημόσιας σφαίρας. Ο δημόσιος χώρος μπορεί να μετατραπεί σε ένα προσβάσιμο και ανοικτό χώρο, σημείο κοινωνικών και πολιτικών συνευρέσεων και αντίστοιχα η ψηφιακή δημόσια σφαίρα μπορεί να εξανθρωπιστεί, ενισχύοντας τις ανθρώπινες συνευρέσεις και φυσικές αλληλεπιδράσεις, στα πλαίσια της συνειδητοποίησης της ανθρώπινης ανάγκης τους βιώματος, του άμεσου βλέμματος και της επαφής. Εν τέλει, καθίσταται απαραίτητη, σε μια συνεχώς εξελισσόμενη τεχνολογία και κοινωνία, η διαρκής συνεργασία δημόσιου χώρου και δημόσιας σφαίρας, προς όφελος μιας ελεύθερης και ισότιμης συμμετοχής στο δημόσιο βίο.

04.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική και ξένη βιβλιογραφία

Arendt Hannah, Η Ανθρώπινη Κατάσταση / Μτφρ. Ροζάνης Σ., Λυκιαρδόπουλος Γ. , Αθήνα, Εκδόσεις Γνώση, 1986

Azuma, T. Ronald, A Survey of Augmented Reality, Presence: Teleoperators and Virtual Environments 6, 4, MIT press, 1997

Borch Christian, Foam architecture: managing co-isolated associations, Economy and Societ, Volume 37, 2008

Boyer, Christine M, Cyber Cities: Visual Perception in the Age of Electronic Communication, New York, Princeton Architectural Press, 1996

Castells, Manuel, The Rise of the Network Society, 2nd edition, Wiley-Blackwell, 2001

Castells, Manuel, The The Informational City: Economic Restructuring and Urban Development, Wiley-Blackwell, 1992

Christopher, Alexander, A Pattern Language: Towns, Buildings, Constructions, OUP USA, 1977

Deleuze-Guattari, On the line, MIT press, New York, 1983

De Cauter, Lieven, The Capsular Civilization: On the City in the Age of Fear, nai010 publishers, 2005

De Waal, Martijn, De Lange, Michiel, The Mobile City: a conference on locative media, urban culture and identity, Netherlands Architecture Institute Rotterdam, 2008

Habermas, Jurgen, The structural Transformation of the Public Sphere, Polity, 1992

Haeusler, M Hank, Media facades : history, technology, content, Ludwigsburg, Avedition, 2009

Kazys Varnelis, The Infrastructural City: Networked Ecologies in Los Angeles. Barcelona, ACTAR, 2008

Mitchell W., E-topia "Urban life, Jim-but not as we know it", Cambridge/London, The MIT Press, 1999

Mitchell W., City of Bits, Cambridge, The MIT Press, 1996

Sennett Richard, The Fall of the Public Man, Cambridge, Cambridge University Press, 1987

Shepard, Mark, Towards the Sentient City, Cambridge, MIT press, 2011

Schinkel, W. & Noordegraaf-Elens, L., 'Peter Sloterdijk's Spherological Acrobatics: An Exercise in Introduction', στο W.Schinkel & L.NoordegraafEelens (επιμ.), In Medias Res: Peter Sloterdijk's Spherological Poetics of Being. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2011

Schneider, C., . Master's thesis: Embracing or Not Enclosing, University of Waterloo, 2017

Sloterdijk, Peter, Spheres Volume I: Microspherology, Semiotext(e), 2011

Sloterdijk, Peter, Spheres Volume II: Macrospherology, Semiotext(e), 2014

Sloterdijk, Peter, Spheres Volume III: Plural Spherology, Semiotext(e), 2016

Virilio, Paul, Η πληροφοριακή βόμβα, μτφρ. Τομανάς Βασίλης, εκδ. Νησίδες, 2008

Ανδριωτάκης, Μανώλης, Σχέδια πόλης, Αθήνα, εκδ. Νεφέλη, 2005

Δεσποτόπουλος, Ιωάννης, Η ιδεολογική δομή των πόλεων, Αθήνα, Πανεπιστημιακές εκδόσεις ΕΜΠ, 1997

Παπαλεξόπουλος, Δημήτριος, Καλαφάτη, Ελένη, Τάκης Χ. Ζενέτος : Ψηφιακά οράματα και αρχιτεκτονική, Αθήνα, Libro, 2006

Σταυρίδης, Σταύρος, Από την πόλη οθόνη στην πόλη σκηνή, Αθήνα, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, 2009

Διαδικτυακή Αρθρογραφία

De Souza e Silva A, From cyber to hybrid: mobile technologies as interfaces of hybrid spaces. Space and Culture, 2006, <https://journals.sagepub.com/Hampton, Keith N., Livio Oren, Goulet Lauren, The Social Life of Wireless Urban Spaces: Internet Use, Social Networks, and the Public Realm, 2010, onlinelibrary.wiley.com>

McWhirter Joshua, City Skins: Scenes from an Augmented Urban Reality, 2019, www.failedarchitecture.com

Ζαχαράκης Μύρωνας, Η συρρίκνωση της δημόσιας σφαίρας, Άρθρο στο bookpress.gr, Φεβρουάριος 2019

Ψυλλίδης, Αχιλλέας, Ψηφιακή Τεχνολογία: Επαναπροσδιορισμός των Ορίων & του Διπλού Δημόσιο Ιδιωτικό, 2006, στο greekarchitects.gr

Άρθρα σε περιοδικά

Βαΐτου, Ντίνα, Δημόσιο/Ιδιωτικό. Στερεότυπα φύλου και αποκλεισμοί στην πόλη, περιοδικό Αρχιτέκτονες, Τεύχος 34, Περίοδος Β', Αθήνα, ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ, Αύγουστος 2002

Βενετσιάνου, Όλγα, Σημείωμα Σύνταξης, Περιοδικό Αρχιτέκτονες, τεύχος 63, Αθήνα, ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ 2007

Μάντζου Πολυξένη, Η α-όρατη εγγύτητα της ψηφιακής εποχής, Τεύχος 34, Περίοδος Β', Αθήνα, ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ, Αύγουστος 2002

Παναγιωτοπούλου, Βασιλική, Από τη Villa Savoye στο σπίτι του Μεγάλου Αδελφού,, Τεύχος 34, Περίοδος Β', Αθήνα, ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ, Αύγουστος 2002

Προκάκης, Γεώργιος, Video ergo sum, Τεύχος 34, Περίοδος Β', Αθήνα, ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ, Αύγουστος 2002

Σαρηγιάννης, Γεώργιος, Η ιστορική διάσταση της αντίθεσης δημόσιου και ιδιωτικού χώρου, περιοδικό Αρχιτέκτονες, Τεύχος 34, Περίοδος Β', Αθήνα, ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ Αύγουστος 2002

Wittel, Andreas , Toward a Network Sociality, Theory, Culture & Society, 18(6), 2001

Εισηγήσεις σε συνέδρια

Θεολόγου Κώστας, Βενετή Αναστασία, Υλικός και άυλος δημόσιος χώρος: Η εννοιολόγηση του ελληνικού "public", Δημόσιος χώρος Αναζητείται, ΤΕΕ/ΤΚΜ, Θεσσαλονίκη, 2011

Κούρτη Παρασκευή, Κοινή χρήση και ιδιοκτησιακό καθεστώς: Εξετάζοντας δύο βασικά χαρακτηριστικά του πολιτικού νοήματος του δημόσιου χώρου, Δημόσιος χώρος Αναζητείται, ΤΕΕ/ΤΚΜ, Θεσσαλονίκη, 2011
Μάντζου Π, Ματάμη Α., Καπρράς Γ., Χαρίστου Χ., The Palimpsest Project, Δημοσίευση στο συνέδριο The Hybrid City, Αθήνα, 2015

Χατζησάββα, Δήμητρα, Δημόσιος χώρος - Δημόσια σφαίρα: Διαφορές όρια και χωρικός σχεδιασμός, Δημόσιος χώρος Αναζητείται, ΤΕΕ/ΤΚΜ, Θεσσαλονίκη, 2011
Telo Marinela, Alketas-Oungrinis Konstantinos, Hackable Urban Experiences, Δημοσίευση στο συνέδριο The Hybrid City, Αθήνα, 2015

Unteidig Andreas, Herlo Bianca, Reiter Lutz, The Hybrid Meeting Point, Δημοσίευση στο συνέδριο The Hybrid City, Αθήνα, 2015

Wakefrod, Nina, Replacing the network society with social foam: a revolution for corporate ethnography?, Ethnographic Praxis in Industry Conference, 2011

Ερευνητικές εργασίες

Ανθούλη Παναγιώτα, Αλληγορίες του Φαντασιακού: Εναλλακτικές χωρικές αφηγήσεις, Ερευνητική Εργασία Πολυτεχνείου Κρήτης, 2017

Καραδημητρίου, Ιωάννα, Λεβεντοπούλου, Ιουλία, Ιδιωτικές οριο-θετήσεις: από την αντίθεση στην τοπολογία, Ερευνητική Εργασία Πολυτεχνείου Κρήτης, 2017

Πρώτοπαπας, Λουκάς, Κοινωνική Δικτύωση και Δημόσιος χώρος, Διάλεξη Δ.Π.Θ., 2014